
LATIN-AMERIKA TÖRTÉNETE

OKTATÁSI SEGÉDANYAG
A MISKOLCI EGYETEM
HALLGATÓI RÉSZÉRE
2022

FORRÁS: ANDERLE ÁDÁM: LATIN-AMERIKA TÖRTÉNETE.
SZEGED, JATEPRESS, 2010.

Dr. Udvarvölgyi Zsolt András, PhD

főiskolai tanár

Miskolci Egyetem BTK ATTI

FORRÁS: ANDERLE ÁDÁM: LATIN-AMERIKA TÖRTÉNETE, SZEGED, JATEPRESS, 2010.

BEVEZETŐ GONDOLATAIM

- Dokumentumfilmek, játékfilmek, könyvek Latin-Amerikáról
 - Magyarok Latin-Amerikában
 - Steve Bezuk utatása kajakkal az Amazonason
 - Molnár Gábor Brazíliában
 - Magyar jezsuiták, bencések, stb.
 - Boglár Lajos kulturális antropológus prof, Dömény János nagykövet, Sárosdy Judit művészettörténész
 - Mexikó (Habsburg Miksa császár), Kuba (Fidel Castro), Venezuela (polgárháború), Kolumbia (kokain-Escobar), Peru (inkák, magyar misszionárius család: Bakonyi Gábor-Cusco), Chile (Allende-Pinochet, menekültek), Brazília (Lula, Bolsonaro), Uruguay (magyarok), Paraguay (Juan Carlos Wasmosy elnök, 1993-1998), Argentína (Peron, Evita, magyarok), Bolívia (Eduardo Rózsa Flores, Tóásó Előd, stb.), Suriname (ahmadiyya ismerőseim)
 - Foci, riói olimpia 2016, favellák, tangó, Evita musical, Che Guevara-kultusz, Nicaragua (sandinisták-kontrák), banán, kávé, „panamázás”, maják, inkák, aztékok, Kolumbusz,
 - Paprika, paradicsom, napraforgó, étkezési tök, kakaó, burgonya, vanília, kukorica, dohány, akác, pulyka, szivárványos pisztráng, stb.
-

AZ ŐSI AMERIKA ÉS A CONQUISTA

- Amerika „mozgófilmje” 1492-ben elszakadt, álló-és torzkép..
 - Bartolomé de Las Casas, egyiptomi analógia, Hugo Grotius, Voltaire, stb.
 - Tudományos hipotézisek: Ales Hrdlicka: ázsiai eredet, Bering-szoros; Montandón: polinéz, Thor Heyerdahl: Kon-Tiki, Ra I., Ra II.: Titicaca és Csád-tó
 - Paul Rivet: többirányú eredet, de van kínai hatás, japán, hindu-buddhista, stb.
 - Wisconsin-jégkorszak: Kr. e. 40000 körül és Kr. e. 7000 körül fejeződött be. Bering-szoros „száraz”
 - 100-nál több indián nyelv: vándorlás egymást követő hullámai. 8 nagy nyelvcsalád: folyamatosan dél felé.
-

A MEZŐGAZDASÁGI FORRADALOM

- Első 3 történelmi korszak: csiszolatlan kőkorszak, vadásznépek, gyűjtögetők, első kultúrnövények. Még nem amerikai eredetű leletek, Dél-Amerika, mai Uruguay, Kr. e. 11-10 ezer év.
 - Második szakasz: az „amerikai” ember születése. Kr. e. 8-3 ezer körül: radikális változások, szárazság, letelepedés, kézművesség, páva, kutya, tengerimalac, láma, vicuña, alpaka háziasítása, földművelés: kukorica, paprika, bab, tök, halászat, közel 120 nagy hozamú kultúrnövény
 - Amerikai „formatív” korszak: első hierarchikusan tagolt társadalmak, magaskultúrák, államok megszületése: nagyhozamú földművelés, de nincsenek nagyállatok.
-

HIDRAULIKUS KŐKORSZAK

- Mexikói-öböl zónájában: **olmék**
 - Perui partvidéken: **chavin** Kr. e. 2500- Kr. u. 100.
 - Állandó jellegű települések, kult-vall központok, teokratikus elit, textilipar, városépítés, drágakő, kőszobrok..
 - Olmék városközpontok: La Venta, Tres Zapotes, San Lorenzo, jaguáristen, magaskultúra
 - „Pánamerikai” kultúra, majd: maja, teotihuacán, mochita, tiahuanaco kultúrák (Kr. u. 300-900)
 - Közép-Amerika: városállamok, Andok: völgyállamok: teraszos földművelés, csatornarendszerek, kereskedelem, fémművesség, természettudományok (csillagászat, matematika, stb.)
 - Teotihuacán (Mexikó-völgy), Tiahuanaco (Titicaca-tó): harcos, hódító, emberáldozatok
 - „Klasszikus” civilizációk: csiszolt kőkorszak, csatorna, öntözés: „hidraulikus” társadalmak.
 - Indián faluközösségek, szervezés, növénynevelés
-

MAJÁK ÉS MOCHITÁK

- Maja korszak (Kr. u. 300-900): Közép-Amerika, Tikal nagyváros: kegyetlen uralkodók, paloták, öntözőrendszerek, árasztásos technika (gyapot, kukorica, kakaó, vanília, stb). Pálinka, dohány.
 - Jól szervezett adórendszer, arisztokrácia. 741-ben 4 város: Tikal, Copán, Palenque, Calakmul.
 - Három szinten a kereskedelem: helyi, regionális, távolsági: gazdag állam
 - Négy maja „kézirat”, világkép
 - Maja városok pusztulása: több elmélet: idegen támadás, polgárháború, parasztlázadás, klímavált.
 - Mochita-állam (Kr. u. 200-700): guano, hajózás, amalgámozás, dekadencia
 - Chimú állam
 - Perui Nasca kultúra: Nasca-vonalak, rajzok!
-

KISÁLLAMOKBÓL BIRODALOM

- Társadalomfejlődés: Csendes-óceán partvidéke, Atlanti-óceán: indián népek természeti szinten való stagnálása
 - Két „kultúraképző”: perui Andok, ill. Mezoamerika: Mexikó völgye és Közép-Amerika
 - Andok népei: szerves, egymásra épülő, Mexikó-völgye: más karakterű, „kaleidoszkóp-szerű”
 - Toltékok, mexikák: azték államot hozzák létre, Tula, zapotékok, huastékok,
 - Amerikai „ókor”: 12. sz-tól kezdődik: chichimékek, 13-sz-tól aztékok (más néven mexikák), taraszkók, mixtékek,
 - Mezoamerika barbár népei: új, felemelkedő állam hordozói
 - Yucatán-fsz: tolték-maja együttélés, 17 kisállam. Mayapán felemelkedése
 - Egy maja nép, a quichék: egységes maja állam, de azték expansionizmus
 - Perui partvidék: mochita alapon chimú birodalom (12-14. sz.): fényűző
 - Inkák: cuzcói kecsuák kisállama: vertikális önellátás rendszere
 - Titicaca-tó mellett: lupakák kisállama
 - Cuzco központú inka kisállam fejlődése: Az ősi Amerikában 14. sz.: birodalomépítés: aztékok és kecsua-inkák
-

AZ AMERIKAI „ÓKOR”

- Más, mint a mi „ókorunk”. Kolumbusz előtti 100-150 év: információk: torz, szétcsúszó „filmkockák” hitelesség kérdése. Az Andok története „inka” lett, míg Mezoamerikáé „maja” vagy „azték”
 - Rekonstruálni az eltűnt kronológiát: régészek.
 - Az indián információkat európai és feudális koordinátákban szemlélték.
 - Két „ókori” birodalomról meglehetősen pontos kép
-

AZ INKA BIRODALOM

- Mai Kolumbiától Chile középső részéig, kb. 3500 km-es É-D kiterjedésben: inka birodalom
 - Partvidék, hegyvidék, trópusi őserdő
 - Nyelvi-etnikai szempontból sokszínű: : kecsua-inka birodalmi nyelv. De mások is: callahuaya, haquearu, chipaya nyelv
 - A kecsua nyelvű népek egyik, Cuzco zónában élő csoportja: inka
 - Alapító ős: Manco Cápac, 13 uralkodó: Sinchi Roca, Viracocha Inca, Pachacutec Inca Yupanqui: hódítások, Tupa Inca Yupanqui 1471-től, Tupa Inka: felfedezés a Csendes-óceánon túlra, Huayna Cápac, 1493 k.: járványok, „pax incaica”: birodalom konszolidálása
 - 1526 után: dinasztikus háború: Huascár, legitim, régi, birodalmi elit, inka <-> Atahuallpa, rivális északi, Quito, új katonai elit
-

ÁLLAM ÉS TÁRSADALOM

- Észak: városszervezet, öntözés, útépités, fémművesség, Déli hegyvidék: nemesfém
 - Inka Birodalom: monolit, stagnáló vagy dinamikus?
 - 15. sz közepén expanzió Pachacutec Inca Yupanqui fővezérségével: hódítások
 - Inka Birodalom neve: Tahuantinsuyu: erős, jól szervezett, bonyolult, paraszti közösségek kizsákmányolásán alapul. Erősen tagolt uralkodói réteg: spanyolok kihasználják a konfliktusaikat.
 - Inka állam csúcsán: Inka (uralkodó) rokona, nemzetsége, cuzcói udvar (orejones), alatta: más kecsua népek elitjei, meghódított népek előkelői, a volt regionális „királyi” családok és a kurakák: Sokszor ellentétek a központ és a leigázott elit között: Pl.: Chimú-bir.
 - Chimú arisztokrácia gyermekeit „kecsuásítják”, áttelepítések.
 - De a helyi vezetőknek, kurakáknak van szerepe, sokszor nagyobb pompa mint az inkáknak.
-

ÁLLAM ÉS TÁRSADALOM

- Sajátos dualizmus: két, egymással egyenrangú központi község: Hurinsaya és Hahansaya., 10, 100, 1000, 10000-es csoportokba a lakosságot.
 - Állam élén 4 főből álló tanács (4 égtáj /suyu/...) Körzetek (huamani).
 - Merev adminisztratív szisztéma, hódítás, katonai garnizonok, arisztokrácia új, katonai eredete
 - Yanakónák (szolgálok) csoportja
 - Kereskedelem fejlődése, termékek egy része indián, belső piacokra kerül.
 - 15. sz. végén: bonyolult gazdasági-társadalmi válság: katonai arisztokrácia.
 - Városgazdálkodás: vertikális önellátás rendszerének bomlása.
 - Atahuallpa - Huascár ellentét.
 - Spanyolok: bronz szerszámokat használó, magas színvonalú mezőgazdaság, gazdasági szervező tapasztalatok: kuraka-feudalizmus
-

AZ AZTÉKOK BIRODALMA

- 12-14. sz.: kaleidoszkóp-szerű mozgások: tolték, mixték, mexika, chichimék, taraszko, maja kisállamok.
 - Taraszkok: ÉNy-on, nagy és erős állam, mixtékek: mai Oaxaca területén, textil- és fémipar. Quetzalcoatl (tollaskígyó) kultusz.
 - Vándorlások kora: mexikák Mexikó völgybe 12. sz-ban. 1325: Tenochtitlán város alap. A mexikák katonanép voltak.
 - 15. sz: 3 szövetséges város: Tenochtitlán, Tlatelolco, Tetzaco expanziója. 1428 Azcapotzalco legyőzése.
 - Tagolódik a mexikák társadalma: pipiltinekre („urakra”) és macehualtínokra („köznép”).
 - 1480-tól a legnagyobb uralkodóval, Ahuítzotl-lal 38 kisállamból álló birodalom konszolidálása, azték állam fényes korszaka.
-

AZ AZTÉKOK BIRODALMA

- Ahuítzotl: okos, legyőzött kisállamokkal: „pax aztecát” kötött. De 1487: hadifoglyok kivégzése.
 - Tenochtitlan, a birodalom fővárosa, 200 ezer lakos
 - Moctezuma, 16. sz. elején: sikertelen háborúk, nem kedvelt, Cortés 1519-ben könnyen legyőzi
 - Azték társadalom: erős társadalmi mobilitás, hierarchikus tagoltság: tlatoani (uralkodó), tlatoque (uralkodói nemzetség), tetecuhtin (urak), pipiltin (közép-és kismemesi réteg), cuauhipiltin (assas fiai, katona-kereskedő), közemberek: macehualtin (parasztok), pochteca (kézművesek, iparosok), alávetettek társadalma: faluközösségek (calpulli), „örökös szolgák” (mayeque).
 - Kukorica, kakaó, dohány, tök, bab, paprika, paradicsom, pulyka, kutya. Kereskedelem intenzitása. Tlatelolco piacán naponta 60 ezren! Piacok, pénz: kakaóbab, arany, szövet. Távolsági kereskedők. Kereskedelmi kapcsolatok.
 - Két állam eltérő belső szerkezete: inka birodalom: erősen centralizált, despotikus, kisállamok erős kötelékkel..., azték birodalom: lazább, kevésbé uniformizált, föderatív, helyi hatalom presztízse.
 - Adók. Adóztató rendszerek, újraelosztás. Szót értenek a spanyolokkal.
 - Inka birodalom: kronologikus, ismeri az eredetmítoszt, uralkodó-istenei egymást követő sort alkotnak; azték birodalom: ciklikus: 52 évenként érkező pusztulással és újrakezdéssel, emberi áldozattal kerülhető el. Két civilizációs kör
 - Andok kultúrái: egymást követő, egymásra épülő jellegűek (chavín-mochica-chimú), addig a Mexikó-völgy és a maja kultúra szaggatottan lüktető. Pusztulás-újjászületés.
 - 1492 után Európa diktált, az ősi Amerikának nem adatott meg, hogy önmaga megtalálja egy fejlődési pályát.
-

KÉT VILÁG TALÁLKOZÁSA

- Hispánia 1492-ben. Korábbi spanyol kisállamok a 15. sz-ban két nagy államszövetségbe: a kasztíliai és aragóniai Koronába. Mórok elleni reconquista (visszahódítás), ugyanazon királyi ház: Trastamarák. Kasztíliai Izabella és Aragóniai Ferdinánd titokban házasodtak össze 1469-ben, majd polgárháború, 1474-től uralkodtak. Nem „Spanyolország”, hanem aragón és kasztíliai Korona. Pl. az Indiákkal csak a kasztíliai Korona polgárainak volt joguk kereskedni, Amerika ugyanis kasztíliai vállalkozás volt.
 - Hispánia összlakossága: 5.5-6 M fő. Kasztília: 4,5 M lakos. Uralkodó hatalma kevésbé korlátozott, grandok hatalma, hidalgók (birtok nélküli kisnemesség) tömege. Inkvizíció, 3 lovagrend, juhtenyésztők → Kasztília dominanciája
 - 1492: nemcsak Amerika felfedezése, a mór Granada elfoglalása, reconquista befejeződése. Kiűzik a zsidókat, stb. Spanyolországban az újkor 1492-ben kezdődött!
-

KÉT VILÁG TALÁLKOZÁSA

- Mórok kiszorítása 13. sz. közepére befejeződik, csak egy mór kisállam, Granada maradt.
 - Atlantikum gazdasága és kereskedelme fellendült. Pápa 1479-ben bulla Granada elleni keresztes hadjárat. 1492 Granada elesik. Az ostrom közben Kolumbusz Kristóf a katolikus királyok táborában: nyugat felé hajózva eljutni Indiába. Ekkor Spanyolország csak É-Afrikában és a Kanári-szigeteken.
 - Kolumbusz első ajánlata: 1486 sikertelen, de 1492-ben: kegyesek hozzá: 1140000 maravédi ezüstöt kap.
 - 1492. aug. 3. három hajó, kicsi expedíció: Palos kikötőjéből, 90 matrózzal. A többi már történelem...
-

AMERIKA: AKADÁLY VAGY AZ ÍGÉRET FÖLDJE

- Vita 1492-ről: „népirtás”, „holocaust”, „atombomba” <-> „Indiák nem voltak gyarmatok”
 - „Felfedezések” helyett „két világ találkozása”
 - Miért éppen Hispánia és miért a 15. sz. vége? Reconquista lezárult, hidalgó nemesek feladat nélkül, új tudományos eredmények, heliocentrikus világkép, caravella.
 - Oszmán törökök uralma a Földközi-tengeren: Ázsiában való eljutás új útjai!
 - Egyre több és színesebb infó az Atlanti-óceánról.
 - Kolumbusz 1493: 2. útja: 17 hajó, 1500 ember; 1496: 3. expedíciója: 6 hajó, 300 ember; 1502: 4. út: 4 hajó, 140 ember. 1504-ben tért vissza Spanyolo-ba, és 1506-ban halt meg. Kolumbusz az átjárót kereste Ázsia felé
 - 1495-től új engedélyeket adnak ki a királyok. 1495-1502: dél-amerikai part feltárása, feltérképezése, Amerigo Vespucci (1499)
-

AMERIKA: AKADÁLY VAGY AZ ÍGÉRET FÖLDJE

- Vasco Nuñez de Balboa: Csendes-óceán felfed. (1513). Van szárazföldi átjáró Ázsia felé. Az új földek egyelőre senkit sem érdekeltek. Tengerszoros kellene. Juan Pone León (Florida, 1513), Diaz de Solis (Rio de la Plata térsége, 1516), majd Mexikói-öböl. Magellán körülhajózza a Földet, 1522: egyértelmű, hogy új kontinens „született”!!!
 - Spanyol utak → portugál tiltakozás. Pápa közvetítésével: Tordesillasi Egyezmény (1494. jún. 7.) Atlanti óceánon egy É-D-i vonal, 300 km-re a Zöld-foki-szigetektől. Ettől keletre portugálok, ettől nyugatra spanyolok kapták meg a jogot a felfedezésekre, kereskedelmi kapcsolatokra, és térítésre.
 - Ez még nem gyarmatosítás, és a conquista (hódítás) sem Kolumbuszhoz köthető. Ázsia-illúzió: katonai kolóniákkal megerősített faktóriák és katolikus hit terjesztése. Döntően kereskedelmi tervek.
 - Francisco Vitoria: Indiákkal való kereskedés joga. 1502-től kolóniák.
 - 1493. pápai bulla (Inter caetera): a hit terjesztése érdekében a Kasztíliai Koronának adta a nyugati területeket....reconquista folytatása...
 - Spanyol utópisztikus kísérletek: „tökéletes keresztény társadalom” Cisneros bíboros, Fernández de Oviedo, spanyol utópikus eszmények és modellek.
 - Indiák: az „Ígéret Földje”- „földi Paradicsom”
 - 16. sz-i Spanyolország: pusztulás (destrucción), katolikus és a spanyol állam bukásának veszélye: Amerika a „jövő kontinense”, a katolicizmus menedéke (Új-Jeruzsálem, Új-Róma), a bűnös, korrump, züllött Spanyol. is újjászülethet: Első alkirályság: Új-Spanyolország (Mexikó).
-

AMERIKA: AKADÁLY VAGY AZ ÍGÉRET FÖLDJE

- Spanyol egyházon belül: kritikai és reformtörekvések Indiák felé. Ferencesek, Vasco de Quiroga, Michoacán püspöke, „hospitales pueblos” indián telepek, az Újvilágban a katolicizmust az indiánokra kell alapozni.
 - A dominikánus Las Casas a guatemalai Vera Cruz-ban: indiánok békés krisztianizációja: spanyol-indián békés együttélés eszméje, szimmetrikus formák, Lima lesz az „új Róma”.
 - 16-17. sz: utópikus várakozás: „proyectismo”: Bernardino de Sahagún, Geronimo de Mendieta, Acosta: „A jó vadember” fogalma, Amerika, mint az „Aranykor” földje, Indiák, mint az „elveszett Paradicsom”.
-

A HÓDÍTÁS MINT NÉPI MOZGALOM?

- Hódítás (conquista) nem az állam által elrendelt akciósorozat, de hódító habitus, sajátos kasztíliai és aragón társadalom, szegény, nemesi-paraszti társadalom, alacsony termelékenységű mezőgazdaság. Hatalmas emberi tartalékok, kaland, kockázat. Katolikus hit terjesztése.
 - Spontán és népi jellegű conquista. Szegény hidalgók, egyszerű emberek. Önfinanszírozó szabadcsapatok (hueste) → uralkodótól engedélyt kértek felfedezésre és hódításra.
 - A Korona jó szemmel nézte a spontán mozgalmat: haszon, hit terjeszt. Aranyéhség, „El Dorado” legendája. Kincskeresők, összesen nincsenek 10 ezren. Nem hivatásos katonák, „amatőrizmus”, kegyetlenkedések, fiatalok (27,3 év)
 - Indián szövetségesek: „önmagát hódította meg, Spanyolország javára”
 - Balboa 1513, eléri a „Déli tengert” (Csendes-ó): „uralni kellene a területet” Spanyolok találkoznak a magaskultúrákkal. Kuba, Mexikó, Hernán Cortés.
 - Felfedezés, kereskedés, kolonializáció, térítés.
 - Cortes Kubából 1519 februárjában 500-nál alig több katona. Moctezuma követi ajándékok: egy prófécia teljesült: Quetzacoatl isten tért vissza.
 - Cortes tudta: Moctezuma egy viszályoktól marcangolt birodalom ura, ahol az alávetett indián népek elitjével lehet szövetséget kötni. Totonákok.
 - Nárvaez: 18 hajón 800 fős szabadcsapattal. II. Moctezuma halála, 1521 aug. Tenochtitlán elesett. A Birodalom darabokra tört. Cortés: „Új-Spanyolország kormányzója” Éhség és himlőjárvány pusztítása
-

INKA VÉGJÁTÉK

- Hosszabb folyamat, 1572-ig tart.
 - Cuzcuban 1531-től felismerték a közeledő fehérek rabló, fosztogató csapat. Nem láttak bennük semmi misztikusot. Az inka birodalomban polgárháború dúlt. Atahualpa „lázkodó inka” szándékosan engedi be Francisco Pizarro csapatát, majd lecsap rájuk. Atahualpa 1532-ben legyőzi Huascárt. 1532 nov.: spanyol és indián csapatok találkoznak 168 fő ← → 40 ezer fő. Atahualpa fegyvertelenül megy át a spanyolokhoz, elfogják. Válságdíj, de kivégzik.
 - 1535 F. Pizarro: bebörtönzik II. Mancót. Válságdíj, kiengedik. 1536-37: harcok. Visszahódítás. A független inka állam visszaszorul 1537-1572 között. II. Manco: 1544 meggyilkolják. 1555: Sayri Tupac hűséget esküdött a spanyol királynak. Titu Cusi 1568-tól. Túpac Amaru az utolsó független inka uralkodó kivégzése 1571-ben.
-

INKA VÉGJÁTÉK

- Szélesedett a conquista áramlata: La Plata és Venezuela partvidéke, Chile, Quito és Bogota irányába.
 - Portugálok 1510-től Brazília partjain. 1534-től portugál király első földbirtok adományozás.
 - Spanyol hatalom: Buenos Aires, Paraguay felé. 1550-től az Indiákon a spanyol jelenlét szisztematikus intézményesülése.
 - Minek minősülnek az indiánok? Legitim-e a pápai adomány? Igazolhatók-e a hódítások? Milyen legyen a Korona magatartása? Kié a föld?
 - Dominikánus álláspont: 1542 Burgosi Törvények. Las Casas püspök: conquista korlátozása.
 - Ellentábor: az indián „természettől fogva rabszolga”
 - Francisco Vitoria salamancai jogász: spanyoloknak joguk van kereskedni, üzletelni, szabadon terjeszteni a hitet a vallás-barátság jegyében. A megkeresztelt indiánoknak joga keresztény fejedelmet választani, spanyoloknak támogatni kell az indiánokat, előmozdítani a fejlődésüket.
 - Új Törvények (Leyes Nuevas, 1542): Las Casas és Vitoria hatása: „a gyarmatosítás modern jogi alátámasztása”
 - A spanyol Korona tengerentúli területeit a 18. századig nem is gyarmatként szemlélte. Reinos (királyságok)
 - Gyarmat szó (colonias) csak a 18. sz-tól. III. Károly.
-

A GYARMATI AMERIKA

A NÉPESSÉG

- 16-17. sz. indián lakosság ismeretlen gyorsaságú és nagyságú pusztulása: Spanyolok kegyetlensége csak?
 - 1492-ben indiánok: 11-12 millió?, vagy 90-112 millió, vagy 60-80 millió?
 - 17. sz második fele: alig 5 millió → eltűnt 50-65 millió indián!
 - 1540 körül Velazco 10 millióra becsüli Spanyol-Amerika indián népességét.
 - Demográfiai zuhanás: 1650-1720 között!! Okok: európaiak által behurcolt járványok: himlő, pestis, tífusz, kanyaró, stb. Santo Domingo: himlő, Tenochtitlan: fekete himlő...
 - Agrárkrízisek, élelmiszer-ellátás egyensúlya megbomlik.
 - Fiatal férfiak elpusztítása: csökken a születések száma. Indiánok közötti öldöklések: Pizarro 168 katonával érkezett a 20 milliós Peruba.
 - Lélektani okok: egyéni és kollektív öngyilkosságok. Gyermekgyilkosságok, fogamzásgátló növények.
 - Európaiak által bevezetett munkarend- és stílus: hatalmas pusztítások. Kényszermunka, bányák.
 - Szántóterületek csökkenése, éhségciklusok, elsivatagosodás.
-

NÉPESSÉG

- Minden fő népfaj találkozása, egymásra hatása, keveredése: Latin-Amerika az európai, afrikai, majd a 20. sz-ban ázsiai (japán, kínai) bevándorlás célpontja.
- Etnikumok keveredése: mestizaje
- Demográfiai konszolidáció 17. sz – 18. sz.

	1650	1825
indián	9 175 000	8 211 301
fehér	729 000	4 349 000
néger	835 000	4 188 000
mesztic	401 000	6 252 000
mulatt	269 000	?

NÉPESSÉG

- Spanyol-Amerika népessége 1811-ben 18 millió fő
 - Egyenetlen és egyenlőtlen növekedés.
 - Hatalmas rabszolgaszállítmányok Afrikából.
 - Fehér lakosság növekedése: belső forrásokból. 19. sz elején a bevándorolt európaiak csak 200 ezer fő.
 - Kezdetben a spanyol Korona szigorú politikai-vallási szempontú korlátok a bevándorlás elé: csak régi katolikus, nem lehet zsidó, átkereszt, cigány, protestáns, vagy az Inkvizíció által megvádolt személy.
 - Peru, 1555: kb. 4500 spanyol élt. Őslakosság kb. 2 millió.
 - Magnus Mörner: 1506-1600 között az Indiákon 243 853 spanyol élt. Nem volt dinamikus kirajzás.
 - Spanyol korona: stabil-statikus, børszín alapján kasztokra tagolt társadalomra törekedett, de kudarc. 14, ill. 16 kaszt: a børszín sötétedése szerint csökkentek a jogok és privilégiumok. Előítéletek.
 - Nem hierarchikus, hanem csonkított társadalmak. Egyes etnikumoknak nincs belső hierarchiája
 - Afrikából különböző területekről néger rabszolgák. Keveredés köztük: latin-amerikai néger etnikum: ültetvények, bányák
 - Indiánok: gyarmati korban megőrződött valami a hierarchikus teljességből: indián kurakák, caciquék a gyarmati uralkodó osztályhoz is tartoztak, privilégiumokkal.
-

A GYARMATI ÁLLAMSZERVEZET

- Indiák: kasztíliai Korona fősége alá, a Kasztíliai Tanács egy tagja felügyelte, Juan Rodriguez de Fonseca.
 - Központi állami intézmény: Casa de Contratación (1503): 3 tagú vezetőség: kincstárnok, főkönyvelő, kereskedelmi ügyekért felelős tisztviselő: kereskedelem, felfedezés technikai kérdései, amerikai kapcsolatok. 1508-tól hajózási felügyelők, pl. Vespucci.
 - 1523 Indiák Tanácsa: legfőbb irányító testület, 1561-től madridi királyi palotában: minden kormányzati, személyi, katonai, pénzügyi, igazságügyi és egyházi ügyben ez a legfőbb fórum. Előkészíti a törvényeket is: 1542: Új Törvények.
 - Alkirályságok: legszélesebb közigazgatási keret: 16. sz.: Új-Spanyolország (Mexikó, 1535) és Peru (1542). 18. sz.: újabb kettő: Új Granada (1717, Bogota központtal) és La Plata (1776, Buenos Aires).
 - Ezekben belül kormányzóságok (34) (főkapitányságok is), majd tartományok (corregimentó, alcaldías mayores), Városokat a cabildo irányítja, az indián falusi régiókat a corregidor del indio.
 - Audienciák: bírósági feladat, 14 db. Később bővül a funkciójuk: közigazgatási, egyházi, pénzügy → saját szint az alkirályság és a corregimentó között.
 - Spanyol (kaszt jogú) városok (legsűrűbben mezoamerikai régió).
-

A GYARMATI ÁLLAMSZERVEZET

- Egyházi szervezet: 1508-as pápai bulla: királyi patronátus intézménye. A spanyol uralkodó megkapta a teljes hatalmat. 16 sz: 3 érsekség (Santo Domingo, Mexikóváros, Lima) és 22 püspökség. Parroquías, doctrinas.
 - Szerzetesek missziói, reducciones. Ferencesek, ágostonrendiek, dominikánusok, jezsuiták.
 - Az egyházi hierarchia megtiltotta az indiánok pappá nevelését a gyarmati szemináriumokban.
 - 1750-es évekig a gyarmatokon nem voltak spanyol reguláris csapatok. A hétéves háború (1756-63) után érkeznek csak. Angolok elfoglalják Havannát és Buenos Airest. 1766-ban 3000 fős katonai kontingens.
 - Városi spanyol milíciák. Kreol (Amerikában született fehér) milíciák pl. Peruban. Indián lázadások, paraszti lázadások. A katolikus egyház, az indián elit és a spanyol Korona bürokratáinak a paktuma → „pax indiana”.
-

A GAZDASÁG METAMORFÓZISA

- Az Újvilágból: nagyhozamú: burgonya, kukorica, paradicsom, kakaó: táplálkozási forradalom → európai mezőgazdaság → ipari forradalom. Továbbá koka, kinin, indigó, kaucsuk, dohány.
 - Búza, szőlő, olajfa bevitele, állattartás. Nagyállatok elszaporodása: marha, ló, juh. Indiánok földművelése csökken.
 - Nemesfémexport: Potosi 1545 ezüst. 1521-1610 között 15 ezer tonna ezüst, 287 tonna arany.
 - Acapulcon keresztül – illegálisan – hatalmas nemesfémtömeg Ázsiába.
 - Réz, ólom, ón kitermelése.
 - Spanyol külpolitikát külső források táplálják.
-

A GAZDASÁG METAMORFÓZISA

- 17. sz-tól piaci körzetek
 - 1. karibi piackörzet: Kuba, Közép-Amerika, Mexikó, központ: Vera Cruz
 - 2. csendes-óceáni piaci kapcsolatrendszer
 - A) északi: Acapulco, Panama, Peru
 - B) déli: Panama, Peru, Chile
 - 3. transzandoki kapcsolatrendszer: Potosí bányavidék, Bolívia, Buenos Aires
 - A legsűrűbb a Karib-térség és Mezoamerika: spanyol alapú városfejlődés
 - Hatalmas kereskedőtökkék halmozódtak fel. A Corso és a Mañara sevillai kereskedőcsaládok. Juan Antonio Corso és Tomás Mañara. Az udvarnak is hiteleznek. A felhalmozódott tőkét kivonták Amerikából. Óriási összegek egyházi, kegyes adományokra.
-

FÖLDBIRTOK ÉS MUNKAKÉNYYSZER

- Indiák földműves gazdaság maradt. Saját kultúrnövényei mellett meghonosítottak is. Elterjesztettek bizonyos növényi kultúrákat a kontinensen, pl. kakaó, burgonya.
 - Meleg zónákban: cukornád, kakaó, dohány, yuca, kávé, banán; mérsékelten meleg: gyapot, kukorica; hidegebb mérsékelt: burgonya, búza, árpa, szubtrópusi: szőlő, olajbogyó. Önellátás, de élelmiszercsere és specializálódás. Munkaerő szűkössége.
 - Indiákon minden földtulajdon az uralkodóé. Az indiánok viszont földjeik személyileg elvileg „szabad” birtokosai. Az uralkodó másoknak adományként (merced) adott földtulajdont. Legnagyobb: katolikus egyház, azon belül pl. jezsuiták. A városok cabildói is. A magántulajdonú földbirtok kialakulása lassú folyamat.
 - 17. sz-ig nem a föld, hanem az indián munkaerő feletti rendelkezés jelentette a vagyonosodást és hatalmat.
 - „Encomienda” intézménye: királyi privilégium, jogosítvány meghatározott számú indián munkájára vagy adójára , egy vagy két „életre” adományozták. Továbbá vállalja a keresztény hitre való nevelést is. „Encomendero” elveheti adóhátralék fejében az indiánok földjét. Csalások.
-

FÖLDBIRTOK ÉS MUNKAKÉNYYSZER

- A magántulajdonú földbirtok döntően kis- és középbirtok, peonía (1 ha), caballería (5-6 ha), hacienda (nagybirtok).
 - Indián népesség pusztulásával: munkaerőért folyó küzdelem kiéleződik: repartimiento, indián közösségi munkaerővel való állami gazdálkodás és szétosztás. A repartimiento rendszer: kemény és általános munkakötelezettség.
 - Forasterosok száma megnőtt: közösségekből kiszakadt indiánok.
 - Bérmunka másik forrása: meszticek.
 - Később: napszámos, cseléd és zsellérmunka (peonok). Concertaje (napszámosság). Napszámos és bérmunka állattenyésztő haciendákon: Argentína pampákon: gauchok, stb.
 - A gyarmati agrárszerkezet nagy akadályokat gördített a szabadparaszti fejlődés elé.
-

ÜLTETVÉNY ÉS RABSZOLGASÁG

- A nemesfémciklus után, 1620-30-tól ültetvényes gazdálkodás: nagy hangsúly.
 - Amerikai árukat importálnak Európába. Bőrök, kakaó, dohány, cukor, stb. Később cukor dominál.
 - Munkaerőhiány a növekedés akadálya. Indián rabszolgák, de nincsenek sokan és jezsuiták tiltakoznak. Fekete rabszolgák: Brazíliába 1650-ig 300 ezer afrikai rabszolga érkezik. Egész Amerikába 1550-1650 között: 678 ezer rabszolga.
 - Kezdetben királyi engedélyek majd monopolengedélyek szabályozták a rabszolga-kereskedelmet. 1807-ig egymillió rabszolga (3 M?!): Karib-térség, Brazília: „fekete Amerika”.
 - Brazíliában az ültetvény nemcsak gazdasági hanem társadalmi egységgé vált, nem-monetáris jellegű. Keveredés.
-

IPAR ÉS KÉZMŰVESSÉG A GYARMATOKON

- Ipar és kézművesség: gyenge és fejletlen. Kolumbusz előtti Amerika: fejlett és sokszínű (építészet, ötvösség, textilipar stb.)
 - Gyarmati spanyol kézműipar: városi és céhes jelleg, de céhen kívüli szférák: nagy kézművesműhely (obraje): textil, gyapot-és gyapjútermelés.
 - Quito zónája: hatalmas ipari központ, obraje dinamizmusa. Sevilla konkurenciát lát bennük.
 - Selyemipar, eperfa, selyemhernyó
 - Hajóipar, hajóépítő műhelyek, háttéripár (kötélipar, stb.)
 - 17. sz végén: gyarmati ipar kézműves jellegű maradt.
-

ÚJ ERŐTÉR BEN

- 17. sz közepére Spanyolország nagyhatalmi státusza megszűnt. Harmincéves háború → hispán Korona kimerült, Indiákon sem tudta: érdekeit védeni → angol, holland, francia kalózkodás: „láthatatlan háború”, kalózfészek.
 - Jamaika 1655 Anglia, Suriname 1674 holland, Curacao is, Haiti francia, A francia, angol, holland Karib-térség: rabszolga, ültetvényes gazdaság.
 - Hétéves háború (1756-63) Anglia a tengerek ura. Spanyolország 1763-ban elveszti Floridát, Luisiana francia lesz. 1766: Falkland-szigetek: angoloké. Spanyol-portugál ellentét: háború, paraguayi jezsuita missziók miatt. (Misszió c. film)
 - Észak-amerikai gyarmatok függetlenségi háborúja, USA megszületése: erősíti a gyarmati kreol uralkodó elit hatalmi ambícióit.
 - 18. sz.: új spanyol dinasztia, Bourbonok: reformkényszer, modernizációs szándékok. Ensenada márki miniszterként: új tengerentúli politika és béke Angliával. Hadiflotta reformja, államháztartás rendbetétele.
 - Új, liberalizált kereskedelempolitika igénye.
 - Föderatív típusú birodalom gondolata.
 - Aranda gróf terve: Indiák „királyságait” a királyi hercegeknek adta volna át. Centralista változat győzött. Francia abszolutista közigazgatási reform.
 - VI. Ferdinánd (1746-1759), III. Károly (1759-1788): reformfolyamatok: Indiák: gazdasági megfontolások alapján, spanyolországi modernizáció forrásai.
 - Gyarmat (colonia). Portugália: Anglia függésében, Pombal márki minisztersége idején, 1750-től reformok.
-

A BOURBON REFORMOK

- Reformpolitika az Indiákon három területre: közigazgatás, kereskedelem újjászervezése, katonai reformok
 - Új-Granada alkirályság 1717 (Kolumbia, Venezuela, Ecuador)
 - 1776-tól Buenos Aires és a La Plata régió alkirályság (Argentína, Peru, Uruguay) + Felső-Peru (Bolívia). La Plata alkirályság: közigazgatási reformok: intendatúra-rendszer, bürokrácia: korrupció ellen. Új-Spanyolország: 1768: 11 intendatúra, kormányzóság jelleggel. La Plata is.
 - Katonai reform: erődítmény építések, reguláris katonaság, katonai normák.
 - Kísérlet az egyház hatalmának korlátozására. Jezsuiták kiűzése Amerikából: a spanyol gyarmatokon 1767-ben, Brazília 1769-ben.
 - „Regio vicariato” elve, korábban patronátus pápától, de most Istentől eredeztetve vikariátus.
 - A gyarmati papság jelentős része a kreolok vezette függetlenségi mozgalmak mellé áll.
 - 18. sz. végén: Spanyol-Amerika: 42 püspökség, 5 érsekség, Brazília: 9 püspökség. Inkvizíció („Szent Hivatal”)
-

A KORONA DILEMMÁI

- Gyarmati kereskedelem állami monopólium, centralizált, szabályozott. A Consulado de Sevilla cégében tömörült kereskedők joga. 1680-tól Cádiz csatlakozik.
 - Forgalom: évente, majd kétévente hajókonvojok (flotas) Mexikó, Panama, Havanna és vissza. Ezüstrakomány. Hadihajók védik a kalózkodásaitól.
 - Drága és lassú, versenyképtelen kereskedelem. Csempészet: amerikai kereskedelem 2/3-a!!!
 - Liberalizálni kell: 1765-től spanyol és amerikai kikötők kereskedelmi jogai.
 - Nyugat-európai fejlődő ipar és népesség. Tömegárúk indulnak meg.
 - Spanyol ipar: protekcionizmus, de csempészet.. Forgalmi adó (alcabada) 2%-ról 6%-ra. Száraz vámok.
 - Korona és az anyaország dilemmája: iparának elmaradottsága miatt saját gyarmatai nincsenek rászorulva.
 - Állami monopólium: dohány, só, kakaó, nemesfém, rabszolga, stb. Textiltermékekre is.
 - A spanyol Korona mindent elkövetett, hogy a gyarmati társadalom többségét maga ellen fordítsa. Ugyan „nyitás” volt, de korlátozza a gyarmatok korábbi önmozgását, kreol elit szabadságát is. A világgazdasághoz való csatlakozás Amerika számára az anyaországok nélkül sikeresebb.
-

TÁRSADALMI KÜZDELMEK

- **Két világ találkozása.** Rabszolgák. Conquistadorok és a Korona konfliktusa, peninsulares (Spanyolországból jövők) és itt született fehérek (kreolok). Indiánok lázadásai. Fegyveres harcok a le nem igázott indiánokkal. 1565: Peru Taqui Onkoy mozgalom. Majd indián paraszti mozgalmak (Yanahuara). Szinkretizmus. Quijo (1579-97), acaexes (1601), tepehuanos és tuahumaras (1606), stb. Szökések, banditizmus. Rabszolgák is. Lázadások (pl. 1646: Veracruz mulatt katonái).
 - **Indián elitek mozgalmi.** 1660: Oaxaca püspökség. Tehuantepec. Felkelés. Megtorlás. 1761 Yucatán fsz.: maja indiánok felkelése. 18. sz. Peru kurák restaurációs kísérletei. José Santos 1742-50. Nyugtalanság az egész 18. sz-ban, eléri az indián előkelőket. 1780-83: Túpac Amaru-felkelés. Vezető kuraka elit, művelt. Indián árutermelésben és kereskedelemben érdekelt. Házi szövő-fonó kisipar. Spanyolok ez ellen. Adók, vámok, corregidorok túlkapásai. 1780: Tinta corregidora 150 ezer peso értékű árucikket erőszakolt az indiánokra. Felkelés. Indián elit is mellette, de a kreolok ellene. 1781: Tupac Amaru halála, de a Túpac Catari testvérek folytatja a küzdelmet. Fehérelles parasztháború jellege. Latin-Amerikában a függetlenségi háború a Túpac Amaru felkeléssel kezdődött. Más helyek is lángolnak, pl. Argentína, Panama, Chile. Véres leszámolás. Kuraka elit fizikai megsemmisítése. Csonka társadalom. Elit elpusztult vagy elspanyolosodott.
-

A FÜGGETLENSÉG FELÉ TÁRSADALOM A GYARMATI KORSZAK VÉGÉN

18. század végén, mely a kereteket a gazdasági-társadalmi-demográfiai fejlődés feszültségei terhelik. Az „informális” és „illegitim” („kevert”) társadalmi rétegek létszámukban megnöttek, gazdaságilag megerősödtek. A gazdasági helyzet változásával az egyén „faji besorolása” is változott. Pl. indiánból, ha elhagyja a közösséget „cholo” lesz (indiánmesztic). Meg lehet venni a kedvezőbb besorolást, sőt nemesi címet is. Számos indián válik így „kreollá”, gazdag meszticek és mulattok meg fehérré. Brazil mondás: „Fehér az, aki már nem nyilvánvalóan fekete.” Az etnikai besorolás a társadalmi helyzet függvénye. Nemzetközi és hazai gazdasági fejlődés, regionális piacok, népességnövekedés és keveredés. Formálódó régiópiacok → eltérő etnikai alakulatok: „fehér”, „fekete” és „indián” Amerika.

- Uruguay (1781): 72% Ibériai-félszigetről fehér, Buenos Aires 68%, Chile 80%, Közép-Amerika is.
 - Brazília és Karib-térség: „fekete”
 - Mexikó, Guatemala, Ecuador, Peru, Bolívia: indián többségű, 60-66 %. Mexikó (1810): 16% kreol, 60% indián, 22% mesztic.
 - A többi terület mesztic vagy mulatt túlsúly.
 - Paraguay: indián-fehér együttélés, jezsuiták, meszticizálódás, kétnyelvűség (spanyol, guaraní). Erős fehér szigetek: Quitó 81%, Mexikóváros 50%.
-

NÉPESSÉG ETNIKAI ARÁNYA, KUBA, ILL. KOLUMBIA

	1774	1827	1841
fehér	96 500	311 000	418 000
fekete-rabszolga	41 600	286 900	436 500
fekete-szabad	11 600	48 900	152 900
mulatt	22 800	57 500	76 000

	1809	1858
fehér (és fehér-mesztic)	877 000	1 537 000
indián	313 000	600 000
különböző „kevert”	140 000	473 000
afrikai	78 000	90 000
Összesen	1 408 000	2 700 000

NÉPESSÉG

- Brazília (1825) négymillió lakos fele afrikai (49,75%), egyötöde mulatt (17,76%), egynegyede fehér (23,35%).
 - Társadalmi feszültségek növekedése, konfliktusok kiéleződése a 18 sz. utolsó harmadától.
 - Jelentős rétegek erősödtek meg a növekvő kereskedelmi és ipari szférában. Tehetős színes rétegek megjelenése. Fehér „úri középosztály” aggodalma. Kreol rétegek: spanyolellesség, ugyanakkor meszticellenesség is.
 - Nőtt a feszültség az agrárszektorban. Mezőgazdasági termelők piaci érdekeltsége. Indiánmesztic parasztok: függetlenségi küzdelem. Az európai anyaországokkal nagyobb konfliktusok. De nőttek az egymás közti ellentétek is. Castas: børszín szerint eltérő jogok.
-

A „MI AMERIKÁNK”

- Fehér és indián csoportok. Társadalmi azonosulás, identitástudat. Spanyolok: „tisztaság” Indiánok: erős történelmi öntudat és hatalmi ambíciók.
 - 17. sz-tól „patria” fogalma megszül. Előtte „nación” kifejezés: kreolok a spanyol etnikum részeként: azonos tradíció, nyelv, szokások, normák, jogok. Spanyol koordináták.
 - 18. sz-tól „patria”: földrajzi tudat. Helyi-regionális és kontinentális vonatkozásban. „Amerika e gyönyörű darabja”, Euclides da Cunha: „Amerika fantasztikusan gazdag vidék, Brazília pedig Amerika leggazdagabbja”. Felix Azara (Buenos Aires): „Tegyük e provinciát a föld legboldogabbjává!”” A „mi Amerikánk”: patria: első gazdasági és politikai stratégiák.
 - José Baquiano és a „Mercurio Peruano” lap: Peru dekadenciája, restauráció, fejlesztés (fomento).
 - „Amerika regenerálása”: „Folyamatos reformokkal, a mi mezőgazdaságunk, nemzeti iparunk, oktatásunk, kereskedelmünk” fejlesztése. A „patria-hoz” kapcsolódik a „nacional” nemzeti jelző is.
 - 18 sz végétől: fejlődés, haladás eszméje. Latin-Amerika egyetemes koordináták között. „Haza és haladás” Ritkán kapcsolódik össze.
-

A „MI AMERIKÁNK”

- Fontos: a politikai függetlenségig eljutóknál a társadalmi reformok eszméje halvány, míg a társadalmi reformok sürgetői nem vetik fel a politikai függetlenséget! A haza többszintes fogalom: régió, Latin-Amerika és sokaknál Spanyolország is. „Nación” kifejezés: Juan Pablo Vizcardo 1792: „amerikai spanyoloknak” levél. Spanyolország az „első haza”. Mariano Moreno: „Az Amerikák ne legyenek gyarmatok, bár lényegi részét képezik a spanyolok monarchiának”
 - 1808-1810 Napóleon elfoglalja Spanyolországot. Cádizi cortes: kreol nemzettudat. A kolumbiai Camilo Torres: „mindannyian spanyolok vagyunk”. A „mi Amerikánk”. 1808 után egy függetlenségi irányzat: először egy kontinentális jellegű, majd kisebb „országok”. A „nación” fogalma a „patria” fogalmával találkozott.
 - Kreol pánhiszán nemzetfelfogás: kontinentális állam kialakításának a terve. Francisco de Miranda. Elképzelt összamerikai állam. Az Amerikában létező etnikumok összefogásával kivívni a függetlenséget. Simón Bolívar és José de San Martín. Latin-Amerika államfejlődése 19. sz-tól más irányt vett.
-

A FÜGGETLENSÉGI HÁBORÚ

- Többfajta felfogás: 1810-1824 közötti katonai-politikai történések, de tágabban 1810-1898 Kuba és Puerto Rico függetlenné válásáig.
 - 1814-ig spanyolok közötti polgárháború. Napóleon elfoglalta Spanyolországot és Portugáliát (1808), gyarmatok nem fogadták el a francia főséget. Kirobbant polgárháború a kreol csoportok között, mert mindenki elismerte VII. Ferdinánd főségét. Függetlenségi jelleg csak 1814-től.
 - Elszakadás angol, francia érdekek érvényesülése?
 - A függetlenség haszonélvezői nem a függetlenségi harcot végig küzdő társadalmi csoportok voltak. Az új államok annak a fehér (kreol) elitnek az uralmát mentették át, amely a legkevésbé volt aktív a függetlenségi háborúban.
-

FEKETE FORRADALOM

- Haiti forradalmát a francia forradalom (1789) ihlette. Santo Domingo sziget nyugati, francia része intenzív-ültetvényes nagybirtokok, félmillió rabszolga. Kreol nyelv és vodu (vudu) vallás. Francia forradalom: megrázta az egész szigetet. 1789 a fehér kreol középrétegek forradalmi autonómiát követelnek, majd a mulattok és 1791-től a felszabadított rabszolgák is. Folyamatos fáziskésés. 1793: későn törlik el a rabszolgaságot. A feketék maguk veszik kezükbe a sorsukat. Fekete katonapolitikusi réteg: katonai szervezet, ideológia, politika, diplomácia. Vodu szekták. Élcsapat: forradalmi hadsereg: Toussaint L'Ouverture, a forradalom vezére. Siker.
 - 1801 alkotmány: „A szolgaság örökre eltöröltetett. Minden ember szabadnak és franciának születik, él és hal meg. Minden ember, bármilyen legyen is bőrének színe, bármilyen tisztséget betölthet.” 1801, bár függetlenség a cél, de maradnak Franciaország része. Ekkor még Haiti társtalan lenne. Toussaint elfogják a franciák, börtönben hal meg. Gerillaháború új vezérekkel: Dessalines, Christophe, Pétain. Sikeres, Haiti 1804-ben függetlenné válik, elszakad Franciaországtól. „Szabadság vagy halál!”
-

A FÜGGETLENSÉG FELÉ

- Angolok Buenos Aires elleni támadása 1807-1808. Napóleon Spanyolország elfoglalása.
 - Félelmek: Latin-Amerika erősebb és agresszívabb. gyarmatosítók kezébe kerülhet. Továbbá legfőbb hatalom hiánya: saját kézbe venni önmaguk irányítását. 1810-12 között spanyol-amerikai történések: közös, félszigeti „spanyol modell”. A gyarmatok kreoljai és az anyaországi provinciák hasonló módon reagáltak.
 - Junták alakultak Santa Fé, Buenos Aires, Santiago városokban 1810-ben. A független államiság fókuszai.
 - Reinóként (királyságként) határozzák meg magukat a provinciák és a latin-amerikai gyarmati közigazgatási egységek is. Új-Granada, Új-Mexikó alkirályság, Chile főkapitányság, Peru, Quito audiencia, Guetamala provincia. Mind egyaránt királyságként határozták meg önmagukat. Ez a felfogás egy konföderációs államszervezetben képzelte el a közös létet, helyi önállóság, és a közös uralkodó elve alapján.
 - Cadiz 1812-es alkotmány: a nemzetbe beleértette az európai és amerikai spanyolokat. Függetlenség felé, de taktikai okokból 1808-14 között spanyol birodalmi keretben. Gyarmatok királyhűsége eltérő álláspontok...A cadizi cortesben amerikai delegátusok: autonómia igénye, de nem függetlenség.
-

A FÜGGETLENSÉG FELÉ

- A függő háború három szakasza:
 - 1. 1814-ig, VII. Ferdinánd visszatérésig fellendülő, expanzív szakasz.
 - 2. 1814-1820: visszatért uralkodó ott folytatja, ahol az előző abbahagyta, a függetlenségi tábor védekezése.
 - 3. A „liberális három év”: 1820-1823. Spanyolországban az amerikai függetlenségi törekvések áttörése. 1824-re lezárul a történet. Önálló államok kontúrjai.
 - 1808-1810 között I. József, Napóleon öccse a király Spanyolországban, Mexikóban elzavarják az alkirályt, a gyarmatokon junták alakulnak, de Ferdinánd melletti hűség. Caracas és Buenos Aires kilép: a történések epicentruma.
 - Mexikó: nem a kreol forogatókönyv szerint alakulnak az események. Miguel Hidalgo páter népi felkelése, radikális program, kreolok ellen. Hidalgót kivégzik, utána José Maria Morelos: 1813 Mexikó függetlensége. Apatzigán: kongresszus, liberális alkotmány.
 - Venezuela 1813-tól Simon Bolívar a függetlenségi mozgalom vezetője, „mindhalálig folyó harc” a spanyolok ellen.
 - VII. Ferdinánd visszatér, royalisták. Valódi gyarmati háború a patrióták és a royalisták között. Bolívar Jamaicába menekül. Peruban az alkirály ura lesz a helyzetnek, Mexikóban Morelost kivégzik (1815).
-

A FÜGGETLENSÉG FELÉ

- Paraguay, José Gaspar Rodríguez de Francia (Dr. Francia) puccs, köztársasági elnök majd örökös diktátor (1816-1840).
 - 1817-től patrióta ellentámadás: Bolívar visszatér, győz Venezuelában, Kolumbia felszabadítása (1819). Rio de la Plata: Tucumani Kongresszus, 1816: függetlenség. 1817: San Martín csapatai átkelnek az Andokon, győznek, Chile független. 1818: Perui Alkirályság a spanyol uralom utolsó bástyája.
 - 1820 spanyol liberális fordulat, kreolok a függetlenség mellé állnak. Pl. Mexikóban Iturbide tábornok a függetlenség mellé áll, Plan de Ayalában függetlenség kikiáltása 1821 feb., majd császárrá koronáztatja magát.
 - Bolívar Északról, San Martín Délről az Andokban, utolsó csaták Junínban és Ayacuchóban, 1824. Tamusla, 1825: utolsó spanyol csapat is leteszi a fegyvert.
 - Uruguay: José Gervasio Artigas angol támogatással 1828: független. Santo Domingo: 1844: független.
 - Kuba és Puerto Rico spanyol gyarmat maradt.
 - Brazília: más út. A portugál királyi család ide menekült, megalapította 1822-ben a császárságot 1899-ig. Cukortermelés, rabszolgotartás, kreol urak: nem szakítanak a monarchikus renddel.
 - Peruba a függetlenséget San Martín csapatai vitték el.
-

KIK NYERTEK A FÜGGETLENSÉGEN?

- Többféle politikai stratégia:
- 1. Konzervatív, kreol úri felfogás. Politikai függetlenségen túl semmi változás...
- 2. Liberális, oligarchikus felfogás. Szegény fehérek felé. A „nép” az „amerikai spanyolok”
- 3. Liberális demokrata: Bolívar, San Martín, stb. Visszkapcsolódtak az indián örökséghez és faji egyenlőségen alapuló demokráciát képzeltek el, és az elmaradottság felszámolásáért küzdöttek. Etnikai demokrácia programja: Kreol hegemonia, erős kormányzat.
- 4. Radikális: népi irányzat, agrárreformokért, alsóosztályok.
- Népi háború – kreol függetlenségiek.
- Államszervezés: föderatív államforma? Európai veszély, közös nyelv, történelem, kultúra

Bolívar köztes változat: „Nagy-Kolumbia”, de később felismeri, hogy Spanyol-Amerika a regionalizmusra alapozó önálló államiság felé sodródik. „Társult köztársaságok”, Buenos Aires föderációs kísérletei.

PANAMAI KONGRESSZUS (1824-1828)

- Peru, Kolumbia, Mexikó és a Közép-amerikai Konföderáció együttes akarata
 - Kuba és Puerto Rico felszabadítása
 - Brazília és az Egyesült Államok részvétele
 - Buenos Aires csatlakozása
 - Határok kijelölése
 - Kontinentális együttműködés
 - Kolumbia problémája: óceánközi kereskedelem
 - Legyen-e egyeztetett külpolitika?
 - Egymás közötti kereskedelem
 - Haitihez való viszony
 - Rabszolga kereskedelem?
 - **Nem szövetkezés, hanem a viszályok elmélyülése, széthúzás. A szűk, helyi érdekek felülkerekedtek a közös érdeken. A kreol uralkodó osztályoknak nem volt szüksége a kontinentális összefogás eszméjére!**
-

KREOL SZABADSÁG

KREOL ÁLLAMOK

- Kreol (fehér) oligarchiák győzelme, demokratikus és népi jellegű programok kiszorultak, periférián léteznek tovább. A kreol felfogás az ország más bőrszínű lakosait nem tekintette a nemzet tagjainak.
 - Független latin-amerikai államok, katonák is integrálódtak a fehér szűk elitbe. Nagyvárosi kereskedő oligarchiák és nagybirtokosok. A vidék uralma a város felett. Ruralizálódás.
 - Az államok kialakulása nem fejeződött be. Guatemala egy ideig Mexikó része, Panama 1904-ig Kolumbiához tartozik, Nagy-Kolumbiából kiválik Ecuador (1830), Venezuela (1829). Peru-Bolívia Konföderáció. Brazília és Argentína többször: Uruguay és Paraguay ellen.
 - Belső piaci kapcsolatok gyengesége, rossz közlekedés, de közös jellegzetességek.
-

KREOL ÁLLAMOK

- Új államok magja: centrumrégiók, nagy kikötők. De túlsúlyban a periféria jellegű tartományok. Regionalizmus, „caudillismo” képviselői. Centralista, erős állam igénye. Elutasítják a föderális kísérleteket, anarchizmus veszélye.
 - Ellentmondásos rendszerek. Legtöbb országban marad a rabszolgaság. Indián fejadó, különadó színeseknek, egyházi tized, stb. Állami monopóliumok. Szétzúzzák az indián közösségi birtoklás rendszerét („resguardo”, „comunidad”, „ayllu”). Latifundiumok formálódása.
 - Szélsőséges vagyoni és kulturális cenzus: a vagyontalan, analfabéta, színes tömegek kizárása a politikából. Ez a kreol úri osztály privilégiuma. Sok országban küzdelem.
 - Konzervatív - liberális frontok.
 - De centralizmus-föderalizmus harca is. Caudillo-jelenség.
-

KREOL ÁLLAMOK

- „Caudillo” (vezér) egy régió főnöke, „hacendado” (nagybirtokos) is. Egy térség érdekeit képviseli a központi hatalommal szemben. Ő a „patron” (főnök). Gyakran erőszakos, kiskirály. Egymás riválisai is. A központi hatalom gyengesége. A caudillo „jótevő”, adományozó. Centralizmus-caudillismo ellentét.
 - Föderáció? USA alkotmánya: Venezuelai Szövetségi Köztársaság. Mexikói Szövetségi Köztársaság. Föderális berendezkedések is. Egyensúly a magcentrumok (centrumrégió) és a periférikus tartományok között.
 - Konzervatívok (nagybirtosok, régi privilégiumok védelmezői, egyház, rabszolgaság védelmezői) <-> liberálisok: szabadkereskedelem, modernizáció hívei, egyházellenesek, stb.
 - A politikai küzdelmek nem tiszta jellegűek. Protekcionista kísérletek.
 - 1850-70: Latin-Am: fokozatosan visszakapcsolódik a világgazdasághoz (ültetvények, bányák): jövedelmekből államok centrista ambíciói erősödnek.
-

GAZDASÁG A 19. SZÁZADBAN

- A függetlenség nem hozott virágzóbb gazdaságot. Háború pusztítása, visszaesés, USA, Karib-térség: változtatások szükségesek. Állandó exportcikkek: nyersbőr, nemesfémek, cukor.
 - Protekcionista törekvések, eladósodás, angol befolyás: Lord Canning, 1824: „Spanyol-Amerika szabad, és ha nem intézzük rosszul a dolgainkat, angol lesz.”
 - Venezuela, Ecuador, Kolumbia: felhalmozódott államadósság.
 - Kereskedelmi szerződések kiszolgáltatják Latin-Amerikát Európa dinamikus tőkés országainak, elsősorban Angliának, olcsó iparcikkdömping. Céhes kézművesipar tönkretétele.
 - Angliától való függés, belső anarchia, növekvő államadósság, hanyatló bányászat, tengődő kézműipar, ültetvényes gazdaság, útkeresés.
 - Roham az indián földek megszerzésére.
 - Izzó antiklerikalizmus. Kreol földéhség.
 - Karib-térség. USA szerepe, Kuba spanyol gyarmat, cukor, rabszolga
 - Chile: ígéretes kivétel, gabonaexport, bányászat, salétrom, réz.
 - Brazília: kávé, brazil tőke. Modernizálódás, társadalmi-gazdasági átalakulás.
-

GAZDASÁG A 19. SZÁZADBAN

- Latin-Amerika: nyersanyagtermelő ország, neokolonialista vonások.
 - 19. sz. közepétől 1929-ig: exportkultúrák expanziója. Monokultúrák, Kuba: cukor, Bolívia: ón
 - Gyors ütemben kapcsolódik be a világkereskedelembé. Európa: nyersanyagigény, közlekedés és szállítás forradalma. 1913: világ gabonaexportjának 17,9 %, állat 11,5 %, kávé, kakaó, tea 62,1 %, cukor 37,6 %, bőr és kaucsuk 25,1 %.
 - Angol tőkeexpanzió: Argentína és Chile.
 - Vasútépítés, gazdag bányakincs, pampák meghódítása.
 - Századvég: hazai tőke megjelenése
 - Városfejlődés: meredek ívű Kuba, Brazília, Argentína, Chile.
 - Panama-csat 1914-es megnyitása.
 - Országok között nőttek a gazdasági, fejlettségbeli különbségek.
 - Exportkultúra: politikai hatalom és központi kormányzat megszilárdul. Centralizációs irányzatok. Kikötővárosok és kereskedőréteg.
-

GAZDASÁG A 19. SZÁZADBAN

- A politikai anarchia és a caudillók korszakának vége.
 - De Latin-Amerika egészében elmaradott agrártérség. Mezőgazdaság archaikus formái. Földbérlettel működő latifundiumok.
 - 20. sz.-ra: erős és egyoldalú függőség, külföldi hatalmaktól való kizsákmányoltság, deformált gazdasági szerkezet. De egyes körzetekben: fellendülés, gyors életszínvonal emelkedés.
 - De tőke kiszivattyúzása, olcsó munkaerő, késztermékek felvevőpiaca.
 - Nem alakul ki nehézipar és termelőeszköz-gyártás.
-

„ODALENT”: A DOLGOZÓK TÁRSADALMA ÉS KÜZDELMEIK

- Azuela regénye: „Odalent”. 1825, Dél-Amerika 11,7 M lakos (30,96 % indián, 20,1 % fehér, 18,48 % fekete, 30,46 % kevert (mesztic, mulatt, zambo, pardo)). Országoként eltérő arányok, nagy szélsőségek.
 - 19. sz-ban óriási rabszolgatömeg, elsősorban Kuba (489 400 fő) és Brazília (1 145 400 fő).
 - Munkaerőkérdés. Rabszolgák és parasztok felszabadítása 1850-es évekig. Zavargások. Szökött rabszolgák független körzetei. Kuba 1886, Brazília 1888-ban törlik el a rabszolgaságot. A feketék jó része az ültetvényeken marad, bérlet, részesbérlet, peonsors. Nagybirtokon peonok. Cukor: bér munka koncentrációja. United Fruit banánültetvényei.
 - „Enganche-rendszer” (toborzó). „Enganchador”: szerződést köt az ültetvényessel, a külföldi társaságokkal, ő szerzi meg a munkaerőt. Több mint egyszerű toborzó, a szerződéses munkás vele szerződik. Megnyomorítják a földmunkásokat. Agrárproletariátus. Cukorszektor.
 - Indián küzdelmek: le nem igazított indián népek meghódítása. Indián paraszti közösségek ellenállása. Indián földek elrablása. Messianisztikus mozgalmak. „Canudos”. Banditizmus.
-

BÁNYÁK, BÁNYÁSZOK

- Bányamunkások, expanzió, klimatikus tényezők, 4000 m felett csak indiánok pl. perui, bolíviai bányákban. Ún. „kisbányászok” kis tárnák tulajdonosai.
 - Bányász bérmunkásság. Rettenetes munkafeltételek, 36 óra munka, 12 óra pihenés
-

BEVÁNDORLÓK

- Európai bevándorlók 19. sz. végétől 1914-ig. Európaiaknak kedvező feltételek.
 - Ázsiai bevándorlás, kínai kulik, 250 ezer fő
 - Európai bevándorlók: Atlanti-óceán partvidéke. Argentína: 2,8 M európai, Brazília: 3,3 M fő, Uruguay: 390 ezer fő.
 - Formálódik „Euroamerika”. 1 M portugál 3,5 M spanyol (19-20. sz.)
 - Legnagyobb tömegben Olaszországból: Argentína 50 %, Brazília 30 % olaszok. Majd spanyolok, portugálok, majd németek (Brazília, Argentína, Chile). Századvég: Kelet-Európából: lengyelek, oroszok, zsidók, ukránok.
 - Letelepülés: klimatikus viszonyok, földszerzés, latifundiumok uralmának foka, munkaerő-kereslet. Pl. Sao Paulo lakosságának 71,2 % betelepülő. De Rio de Janeiro és Buenos Aires is. 1908: Montevideo lakosságának 30-40 %.
 - A városi iparban, a közlekedésben, szállításban eltérő nyelvű és etnikumú, hagyományú és kultúrájú rétegek.
-

HÁBORÚK A KONTINENSEN

- Belső zavargások, puccsok, forradalmak, egymás elleni háborúk
 - Egyesül Államok expanzív magatartása, de Spanyolország: reconquista kísérlete, Franciaország: III. Napóleon, Anglia tőkésék, sőt a vilmosi Németország is.
 - USA: „sorsról rendelt elhivatottság” („Manifest Destiny”) USA-nak missziója és szerepe az egész kontinens védelme. Monroe-doktrina (1823: „Amerika az amerikaiaké!”) Később: „Amerika az észak-amerikaiaké!” északi telepések Mexikó határainál, Luisiana és Florida megszerzése (1819), 1820-tól Texas, 1836-tól független Mexikótól, 1845-ben csatlakozik az USA-hoz. Háború Mexikó és USA között. Kalifornia, Oregon elszakadt, majd Új-Mexikó annektálása. 1847 Mexikóváros elfoglalása. Mexikó megalázó béke (1848), 2,3 millió km² vesztett el.
 - USA expanzió: Karibi-térség, Kuba: több expedíció. „Magyar ezred”. Narcisco Lopez 1851.
 - William Walker nicaraguai expedíciója, 1855-1860. Elfoglalta az országot.
-

MEXIKÓ

- Benito Juárez kormányzó népi háborúja. Santa Anna tábornok 1853 diktatúra. Arizona egy részét eladta USA-nak. Polgárháború Mexikóban. Juárez az indiánmesztic vezér, miniszter majd köztársasági elnök (1861): liberális reformfolyamatok a háború éveiben (1857-67). „Juárez-reformok” Polgári demokratikus reformprogram. László Károly, Kossuth titkára, Rosti Pál
 - A konzervatívok és egyház: külföldi segítség Juárez ellen. Spanyol hadihajók, francia csapatok. 1861-től nemzetközi konfliktus. III. Napóleon Habsburg Miksa (Ferenc József császár öccse), 1864 császárrá koronázzák. 300 magyar katona. Polgárháború és honvédő háború. Juárezt USA támogatja.
 - Habsburg Miksa szerencsétlen, konzervatívok elfordulnak tőle, 1866 lemond, queretarói csatában köztársaságiak elfogják és kivégzik. Juárez politikai örökségét széthordják. Egyháztól elvett birtokok katonákból lett nagybirtokosok kezébe kerültek. Juárez 1872-ben meghalt. Hatalom győztes tábornok kezébe, Porfirio Diaz hosszú diktatúrája (1876-1910).
-

EGYÉB HÁBORÚK

- Spanyol erőtlenségi visszatérési kísérlet: Peru
 - Legvéresebb háború Argentína, Brazília és Uruguay „hármasszövetsége” Paraguay ellen (1864-70). Korábban feszültségek a La Plata térségben. Brazília és Argentína nem nézi jó szemmel Uruguayt és Paraguayt. Paraguay: Dr. Francia diktátor (1814-1840) erős hadsereg, kereskedelem az USA-val.
 - Területi viták egymással, hárman Paraguay ellen fordulnak. Paraguay nagy ellenállása, de lakosságának több mint a felét elveszti!
 - Csendes-óceáni háború Peru, Bolívia és Chile között (1879-1883). Chile, Bolívia és Peru salétrom mezői miatt. 1879: Chile elfoglalja Limát is. Chile győz, ancóni béke, Bolívia tengerpart nélküli ország lesz. Chile a déli Amerika vezető, tekintélyes hatalma lesz.
 - De Chilében győzelem után gazdasági deformáció. Bányáoligarchák és angol tőke. Nemzeti tőkésosztály és középosztály fenyegetve. José Manuel Balmaceda 1886-ban elnök. Nemzeti reform-program. „Chile a chileieké!” Nemzeti ipar fejlesztése.
-

KÖVETKEZMÉNYEK

- Latin-Amerika országainak többsége az európai bankok kezébe került hatalmas adósságai miatt.
 - Az olcsó angol iparcikkek dömpingje tönkretette a feldolgozóipart és a kézművességet.
 - Hatalmas földbirtokok és bányakincsek kerültek külföldi kézbe.
 - Új függés, deformálódó gazdaság, kettészakadt, középréteg nélküli társadalom.
 - De: Chile harmadik utat ígért: polgári demokratikus modernizáció, de nem valósult meg.
 - Katonai lázadás Balmaceda ellen. Jorge Montt. Polgárháború. Emil Körner porosz kapitány: modernizáció. Balmaceda vereség, majd öngyilkosság. Montt kapitány lett a köztársasági elnök.
-

KUBA

- „Antillák Gyöngye” Kubai társadalom a spanyolok ellen fordul. Spanyolország: forradalom 1868, elűldözik II. Izabellát. Kuba szigetén függetlenségi küzdelem, tízéves háború (1868-78). Manuel de Céspedes: köztársaság kikiáltása.
 - 1878 után 3 irányzat: autonomista, függetlenségi (José Martí), annexionista (USA-hoz csatlakozni), de USA: „érett gyümölcs” politikát követi.
 - José Martí vezette függetlenségi háború a spanyolok ellen (1895-98), USA a végén spanyolok ellen. Megszállta a szigetet.
-

KIK VAGYUNK, MIT AKARUNK?

- Kreol úri hatalom: színes társadalmi csoportok kiszorítása.
 - Demokratikus felfogások: minden bősziint és társadalmi csoportot a nemzet részének
 - Mesztic nemzetfogalmak: mesztic értelmiség gazdasági és intellektuális megerősödése.
 - A „fehér” országokban (Argentína, Chile, Uruguay): liberalizmus, utilitarizmus, utópikus szocializmus. „Mentális emancipáció” *Lemaradás felismerése. Újjászületés korszaka*. Pozitivizmus. Rend és haladás jelszavai.
 - Karibi térség. „antillanismo” (Antillák összefogása), közép-amerikaiság eszménye.
 - Martí: „a gyarmat tovább él a köztársaságban” szociális és faji demokrácia. A „mi Amerikánk”. USA-val szemben közös latin-amerikai politika.
 - USA: pánamerikanizmus: Pánamerikai Unió, 1899 első pánamerikai konferencia.
 - USA: „furkósbot” („big stick”) politika, „dollárdiplomácia”
-

20. SZ. ELEJÉN

- Nemzeti ébredés korszaka. 19 sz-ban nacionalizmus, kreol gőg, oligarchák. De ez válságba kerül.
 - Cesar Zumeta: „A beteg kontinens” c. könyv. Függsbe kerültünk, külföldiektől, idegen piacoktól, termékektől, bankároktól, stb. Zumeta megoldása: (belső társadalmi) béke, munka és összefogás. Első kettő nemzeti, harmadik kontinentális feladatok.
 - Manuel Ugarte: USA felől érkező veszély, elnemzetietlenedés.
 - USA-tól való félelem. A „mi Amerikánk” kifejezés. Negatív lista a faji eltérésekről. Borzalmas.
 - Hogyan foghat össze egy ilyen kevert kontinens sikerrel az északi fenyegetés ellen?
 - Formálódó kontinentális tudat. „Két Amerika”
 - Hispanoamérica, Iberoamérica, Latin-Amerika, Eurindia, Indoamérica
 - Bőrszín eltérései...
 - Indiánok problémái
-

20. SZÁZAD ELEJÉN

- Pozitívizmus: tanítás, fejlődés, rend: uralkodó oligarchák modernizálódó csoportjainak.
 - Manuel Gonzalez Prada: „iskolát” helyett „kenyeret és iskolát”: új, népi alapú nemzetfogalom
 - Rojas: a „fehér” Amerikában pl. Argentínában: „argentinidad” (argentínság) fogalma
 - A latin-amerikai nemzetté válás egy harmadik, „köztes” nemzetfogalom kifejlődése: faji keveredés: „mestizaje”. Nagybirtokok, városok, bányaközpontok: olvasztótégelyek. „kevert fajú”, kevert etnikumú.
 - Középrétegek: mesztic nemzetfogalom. 1918 után a mesztic a jövő záloga.
-

ELVESZETT ÉVSZÁZAD A SZÁZADELŐ

- A független Latin-Amerika politikatörténete: „anarchia és diktatúra” között.
 - Modernizálódás: szakegyletek, szakszervezetek, anarchista klubok, szocialisták, újságok.
 - Oligarchák modernizálódása: pozitívizmus: oktatást, kultúrát kiemelni a provincializmusból.
 - Diktátor a 19. század provinciális caudilloja helyett: Porfirio Diaz (1881-1910), Gómez Venezuelában (1908-1935).
 - USA Latin-Amerika politikája: Közép-Amerika és Karibi-térség: „furkósbot”, „ágyú diplomácia”, Kuba megszállása 1898, Platt-kiegészítés 1901. Guantánamo: USA támaszpont 1903. Kubában 1906, 1911-12, 1917: USA beavatkozás.
-

A SZÁZADELŐ

- Panama születése 1904. Kolumbiától való elszakadás. USA megszerezte a Csatorna ellenőrzésének jogát. Dominika: USA beavatkozik 1903-1905 között, majd 1916-25 között megszállta a szigetet, Haitit is 1915-34 között. Nicaragua: 1909, 1912, Mexikó: 1916.
 - Radikalizmus („radicalismo”) 1890-1918 között. A „federalismo”-val szemben. Három országban erőteljes jelenség (Argentína, Uruguay, Chile). Gyors, tőkés fejlődés, differenciálódó társadalom, izmos nemzeti burzsoázia, értelmiség, középréteg. Szakmunkásság: politikai mozgalmak, polgári demokrácia intézményeit, normáit behozni.
 - Chile, Argentína: önálló radikális párt, Uruguay: Colorado-pártban. Uruguay: 1903-1907, majd 1911-15 között José Battle y Ordoñez elnöksége. Argentína: Hipolito Yrigoyen elnöksége. Chile: Balmaceda elnöksége (1886-1891), majd A. Alessandri (1920-tól). Peruban Guillermo E. Billinghurst elnöksége (1914-18).
 - Latin-Amerika politikatörténete: nyugat-európaiktól távolodó. Modern stratégiák: a lemaradás („retraso”, „atraso”) behozható, a felzárkózás lehetséges.
-

A MEXIKÓI FORRADALOM

- USA expanzióval szemben nemzeti ellenállás, nemzeti radikalizmus. A forradalmat a nemzeti radikális jellegű liberális párt robbantotta ki. 1916-ig heves küzdelmek. USA beavatkozik 1916, parasztseregek (Villa és Zapata). Belső viszályok, paraszti és nemzeti burzsoázia közötti konfliktusok.
 - 1910 Francisco Madero programjától 1917-es alkotmányig egyenes út vezet. Fő aktorok a parasztvezérek: Pancho Villa, Emiliano Zapata stb.
 - 1917 nemzeti, demokratikus, radikális imperialista(USA)-ellenes alkotmány az összes erő közös alkotása. Főbb viták: földkérdés, idegen tőke szerepe, munkások helyzete, oktatásügy.
 - Forradalom utóélete: nincs kitörés, periféria, felzárkózás nem lehetséges.
 - Latin-Am közös útját járja → populista útkeresés, ill. kommunista és fasiszta alternatívák.
-

NEKILENDÜLÉS ÉS VISSZAZUHANÁS

- Latin-Amerika népessége 1900-1930 között 61 M-ról 104 M-ra nőtt. Pl. Argentína: 4.7 M-11,8 M; Brazília: 17,3 M-33,5 M.
 - Az európai bevándorlás 1914-hez képest hanyatlik, de kelet- és közép-európaiak (lengyel, magyar, orosz, ukrán, német, zsidó). 200-250 ezer magyar!!!
 - 1919 után baloldali menekültek, majd ázsiaiak (Kolumbia és Peru)
 - Gazdaság: deformációk, szélsőséges monokultúrák: Kuba (cukor), Bolívia (ón), Sao Paulo (kávé). Egyoldalú függés. Új olajkitermelés (Venezuela, Kolumbia, Peru).
 - Külföldi tőke beáramlása: USA (sok helyen hegemón), angol
 - Iparfejlődés alacsony, agrárszektor és bányászat: feszültségek
 - Nagyvárosok: prosperitás, közművelődés, közlekedés, sajtó, szórakozás (foci, tangó, film). Nőtt a hivatalnoki réteg, hadsereg modernizálódik, szélesedett a városi kispolgárság.
 - Tömegmozgalmak, munkásharcok, kispolgárság: **három központi konfliktus**
-

NEKILENDÜLÉS ÉS VISSZAZUHANÁS

- 1. földkérdés (indián-kérdés)
 - 2. szociális kérdés
 - 3. külföldi tőke és a nagyhatalmak expanziója elleni védekezés
 - Antiimperializmus, idegenellenesség, az oligarchák szűk csoportjai erős külföldi támogatással tartják fent hatalmukat.
 - Nemzeti radikalizmus: új politikai irányzat, együtt a liberalizmussal és konzervativizmussal: „háromszögletű” De nem! Erejét veszti mindhárom, diktatúrák: Peru: Augusto B. Leguía, Kuba: Gerardo Machado (1925-33), Venezuela: Vicente Gómez, Dominika: R. L. Trujilló, Haiti és Nicaragua is. Legális politikai játéktér összeszűkül. Új jelenségek: katonai jellegű mozgalmak és felkelések, alsó tisztikar Chile: Marmaduke Grove, Carlos Ibañez őrnagyok, Brazília: Prestes kapitány, riói felkelés (1922), „Győzhetetlen Hadoszlop” fiatal tisztek („tenente”: hadnagy) „tenentista” mozgalom. Nicaragua: Augusto C. Sandino fegyveres harc USA és oligarchák ellen (1926-28, 1930-33). Szőnyegbombázás.
-

NEKILENDÜLÉS ÉS VISSZAZUHANÁS

- Diákmozgalmak, Amerikai Népi Forradalmi Szövetség (APRA, 1924), perui diákok Mexikóban, Victor Raúl Haya de la Torre, antiimperialista, „összes dolgozó osztály”
 - Latin-amerikai munkásmozgalom. Anarchista, anarchoszindikalista, szakszervezetek: CSLA
 - Kommunista pártok: régi szocialisták + emigránsok (Brazília, Kuba, Chile, Uruguay, Argentína). Latin-Amerika Titkárság: radikális válaszok, Proletárdiktatúra, szocialista állam: Felzárkózás a fejlett országokhoz nem lehetséges. Julio Antonio Mella (kubai) Antiimperialista Liga.
 - José Carlos Mariátegui, perui marxista gond (1894-1930) „Amautá” újság: nemzeti platform, indián kérdés, összes antiimperialista erő egyesítése.
 - Konzervatív antikapitalizmus: „dicső” gyarmati múlt, erős caudillo
 - 1920-as évek kifelé forduló kereskedelem. A politikai alternatívák kontinentális keretben. Liberális „hispanoamericanismo”, APRA „indoamericanismo” Meszticség hangsúly. Mesztic középrétegek.
 - De az oligarchák: észak-amerikai pánamerikanizmus. USA vezető szerepe.
-

A VILÁGVÁLSÁG LATIN-AMERIKÁBAN

- 1929-33: túltermelési válság, „itt a vég”. Latin-Amerika a legviharosabb zóna.
 - Katasztrofálisan esett az export, zuhantak az árak, 20 állam exportjaja 64,3 %-al csökkent.
 - Munkanélküliség. Szubkontinens dolgozóinak 50-75 %-a.
 - Az ültetvényes gazdaság és bányáexport gazdaságpolitikai csődje. Minden ország fizetéseképtelen (Argentína kivéve)
 - Túltermelési válság, kávé, kényszervágások.
 - Deformált gazdasági szerkezet. Politikai válság, tömegmozgalmak, tüntetések, zavargások (bányák, ültetvények munkásai, városi kispolgárság, diákság, értelmiség). Demokratikus, nemzeti, imperialista ellenes programok. Hadsereg megbomlik. Konfliktusok az uralkodó osztályon belül is. Konzervatív, kapitalizmus ellenes gondolatok, fasizmus.
 - Három erőközpont:
-

A VILÁGVÁLSÁG LATIN-AMERIKÁBAN

- 1. kommunista pártok: sztrájk, proletárdiktatúra, „osztály osztály ellen” „munkás-paraszt köztársaság”
 - 2. demokratikus, nemzeti, imperialistaellenes mozgalmak, perui APRA után apristák mindenhol: nacionalizmus, szociális érzékenység, demokratikus politikai berendezkedés, földreform, „összes termelő osztály” összefogása a „frontpártokban” A populista pártok előképe. Fegyveres küzdelmek: Nicaragua: Sandino gerillaháborúja, Kuba Antonio Guiteras TNT akciócsoporjai.
 - 3. uralkodó oligarchák: prevenció, terror, de nem lehet a hatalmat az eddigi klikkharcok formájában gyakorolni. A tömegek és szervezeteik betörték a politika színpadára.
 - A világválság után új szervezetek, modern politikai pártok.
-

JÓ SZOMSZÉDOK

- Heves politikai harcok, nagyhatalmak rivalizálása a térségben, fokozódott Európa szerepe, fasizmus Olaszországban, nácizmus Németországban és a császári Japán.
 - Földbirtokkoncentráció, agrárproletariátus csökkenése.
 - Városok felé tartó népmozgás (népvándorlás). Akadályok a külföldi bevándorlás elé. 1950 körül 160 M fő: nem igényel külső munkaerőt.
 - Városokban lakosság 30-50 % városlakó, nyomornegyedek.
 - Importhelyettesítő iparosítás, stagnáló-kínlódó vonások, saját kitörési alternatívák.
 - Katonai diktatúrák: oligarchák vonzódás az olasz fasizmus és a portugál modell iránt.
-

DIKTATÚRÁK, MÁŠ RENDSZEREK

- Argentína: Uriburu és Justo tábornokok, Peru: Benavides tábornok, Nicaragua: Somoza tábornok, Uruguay: Gabriel Terra, Brazília: Getúlio Vargas, Kuba: Batista őrmester, Guetamala: Ubico, Honduras: Hernandet Martínez oligarcha.
 - Határkonfliktusok, háborúk: perui-ecuadori, perui-kolumbiai. Chaco-háború: Bolívia és Paraguay között (1932-35) olajmonopóliumok a Gran Chaco olajlelőhelyeiért.
 - Paraguay: fiatal tisztek, majd Alfredo Stroessner diktatúrája
 - Bolívia: David Toro és German Busch szocialista katonai mozgalma, 1952: bolíviai forradalom.
 - Mély politikai válság: hazai oligarchák hatalmának visszaállítása.
 - Kommunista mozgalmak és nemzeti demokratikus mozgalmakból kinövő populista pártok küzdelme: Peru: APRA és kommunisták. Mexikó: Forradalmi Nemzeti Párt és kommunisták. Mexikó: Cardenas elnök demokratikus, nemzeti kormánya (1934-40)
 - Argentína és Uruguay: katonai diktatúra, a radikális pártok elvéreztek, a populizmus csak később: Perón, 1943-tól
-

DIKTATÚRÁK, MÁ S RENDSZEREK

- Chile: 1936 balközép koalíció (kommunisták, szocialisták, radikálisok, demokraták stb.), 1937 választások népfront, erős fasiszta párt is van. 1938 Pedro Aguirre Cerda győzelme. Demokratikus kormány.
 - Brazília: népfront (kommunisták is) Luis Carlos Prestes: Nemzeti Felszabadító Szövetség, ANL népi mozgalom. Katonai felkelés, Vargas leveri: Új Állam (Estado Novo, 1937) kemény diktatúra.
 - Fasizmus térhódítása: Chile párt, Brazília: tömegmozgalom. Brazil Integralista Szövetség. De fasiszta mozgalom Mexikóban és Peruban is. Bolívia: Szocialista Falanx, de az oligarchia fellép a fasizmus ellen is, mint a kommunizmus ellen. De van, ahol oligarchia szimpatizál a fasizmussal („kreol fasizmus”). Hitleri Németország expanziója.
 - USA: „furkósbot” politika és „dollárdiplomácia” „civilizációs küldetés”, angolszász arrogancia: alkalmatlan. Válság alatt USA-ellenesség. F. D. Roosevel: változás, „jó szomszédság”: fasiszta veszély elleni kontinentális összefogás, nyugodt légkör a gazdasági expanzióhoz.
-

EGYESÜLT ÁLLAMOK SZEREPE

- Pánamerikai Unió 1933 VII. Konferencia. Elismerte a népek egyenlőségét, be nem avatkozás, területi sérthetlenség, elveti az erőszak alkalmazását, ígéret Panamának a csatornaszerződés módosítására. Haiti: kivon csapatokat, Kuba: Platt-cikk eltörlése (1934). USA: kölcsönös kedvezményeken alapuló szerződések, vámcsökkentés, hitelek, kulturális, szociális és műszaki támogatásokat ígért. Az USA vállalatok alávetik magukat a fogadó ország törvényeinek. A stílus változott, alapmagatartás kevésbé. „Közös védelem”, pánamerikai eszme. Egyszerre ígért védelmet és modernizációt, nagy vonzerő a déli demokratikus közvéleményre.
 - A jószomszédság politika az USA latin-amerikai hegemoniáját alapozta meg, előkészítette az „amerikaközi” intézményrendszerét. Amerikai Államok Szervezete (1948).
 - Európai katonai tanácsadókat észak-amerikai tanácsadók váltják fel, támaszpontok, Latin-Amerika jelentősége felértékelődött az USA számára.
 - Importhelyettesítő iparosítás, az export fő iránya USA, külkereskedelem összeszűkülése, hazai ipar és nemzeti tőkés réteg és Latin-Amerika-közi kereskedelem erősödik.
 - Új vonás: Brazília, Argentína, Chile, Mexikó: nehézipar egyes ágai fejlődnek.
-

GAZDASÁG A 30-AS ÉVEKBEN

- Torz gazdasági struktúra. A szubkontinens világkereskedelemből való részesedése 7,9 %-ról (1938) 12 %-ra (1948) nőtt. Kitermelő ipar, ültetvényes termékek (chilei, perui, mexikói réz, venezuelai olaj, kubai cukor, perui, brazil, mexikói gyapot, brazil és kolumbiai kávé, argentin és uruguayi gyapjú) Belső aránytalanságok. Export 75 %-át 5 ország adja (Argentína, Brazília, Kuba, Mexikó és Venezuela).
 - Exportjövedelmek növekedése nem termelésbővülésből, hanem konjunkturális emelkedésből származik.
 - II. vh.: Demokratizálódás: baloldali pártok, szakszervezetek, 1938: Latin-Amerikai Munkásszövetség: 18 ország szakszervezetei.
 - Kivételek: Brazília, Ecuador, Honduras, El Salvador, Paraguay, Nicaragua, Guatemala, Venezuela: fennmaradtak a diktatúrák. Nyíltabb-burkoltabb fasiszta szimpátia.
 - USA: stílusváltás és a belső demokratikus közvélemény küzdelme → demokratikus politika kiterjedése, de súlyos társadalmi-gazdasági gondok: Argentína: katonai puccs, Perón 1943, 1944-es guatemalai forradalom.
-

NÉPESSÉGROBBANÁS – A NAGYVÁROSOK EXPANZIÓJA

- Népségrobbanás a 40-es évektől. 2000-es évekre túllépi a 600 M főt. 1900: 60 M, 1950: 159 M, 1970: 275 M, 1980: 350 M, 1990: 510 M, 2000: 550 M.
 - Epicentrum: Mexikó és Közép-Amerika. Gyermekhalandóság csökkenése, termékenység emelkedése. Társadalmi feszültségek: 1961: családok 38 %-nak nincs lakása. Fiatalok aránya nő: 1970: a lakosok 42,3 %-a 14 év alatti. Fiatalok nagy része munkanélküli. Világvárosok milliós nyomornegyedei. 1990: 36 város népesebb 1 M főnél. Rio de Janeiro: 2 M-an nyomornegyedben, város 1/3-a! Mexikóváros, Lima, Caracas, Cali, Medellín („favela”, „barriada”, „pueblos jovenes”). 1979: Sao Paulo és Mexikóváros 10 M-nál több. Városi koncentráció. Montevideo: Uruguay lakosságának több mint harmada! Városlakók: Venezuela: 90,5 %, Uruguay: 89 %, Argentína: 86,6 %.
 - Csupán Közép-Amerikában alacsony, 50 % városi arány. A földhiány és a demográfiai feszültségek miatt a vidék elindult a városok felé. Belső migrációs mozgalom. Elmélyül a szakadék. Milliók sohasem dolgoznak, „marginados”, a társadalom peremén: **populista** pártok tömegbázisa: APRA, varguismo, venezuelai Acción Democrática, bolíviai MNR, peronizmus, stb.
 - Populismo: „vertikális” osztályközi politikai szervezet, nemzeti burzsoázia vezet, de nagyvárosi, kevert vérű, mesztic tömeg. Idegenellenesség, misztika, demagógia, tanulatlan tömegek, caudillo-kultusz, patron-kliensi viszony reprodukálása. Populista mozgalmak: többségi, mesztic alternatíva, dolgozó osztályok, középrétegek: fontosság, valahová tartozás illúziója. „Harmadik út”, elutasítva a kapitalizmust/fasizmust és a kommunizmust is!
-

A HIDEGHÁBORÚ ÉVEI: HARMADIK ÚT?

- II. vh. után: a két szuperhatalom Szovjetunió és Egyesült Államok rivalizálása határozza meg a világpolitikát. Latin-Amerika és Kelet-Európa: sok hasonlóság: közeli régiók befolyási övezetek, széles demokratikus népmozgalmak mindkét régióban. Politikai pártok szerveződése. Kérdések: demokratikus államberendezkedés, gazdasági modernizáció, agrárreform, külföldi nagyhatalmaktól való függés csökkentése. Nagy, kontinentális társadalompolitikai küzdelmek, gyorsan tűnő remények.
 - Hasonló a politikai élet is. Hárompólusú erőter: 1) közeli, agresszív nagyhatalom, 2) térség kommunista mozgalma, 3) kettős szorításba került nemzeti, reformista, demokratikus politikai erők.
 - Különbség: Kelet-Európa: uralkodó osztályok eltűnése. Latin-Amerika: oligarchák élvezik a háború alatti prosperitást.
 - Szovjetunió: Latin-Amerika: kommunista pártok támogatása, „népi demokratikus út”, mint megoldás: USA ellenes erők hatalomra segítése. Vesztesek: nemzeti, demokratikus, reformista erők, a populista pártok.
 - USA számára Latin-Amerika: engedelmes szavazógép, nyersanyagbázis, felvevőpiac, katonai segéderő, stratégiai szerepe van. Clayton-terv, Rio-i konferencia: 1947, bogotai pánamerikai konferencia: Amerikai Államok Szervezete, 1948. USA engedelmes és nyugodt Latin-Amerikával számolt.
 - Háború alatt: antifasiszta koalíció időszakában: nemzeti egységkormányok, kommunisták is. Nemzeti, reformista-populizmus riválisa a kommunistáknak. Peru: APRA, hatalomra kerül koalícióban. Bustamante y Rivero, aprista tömeg, 1948: felkelés, leverik, Odría tábornok diktatúrája.
-

A HIDEGHÁBORÚ ÉVEI: HARMADIK ÚT?

- Kuba: Grau San Martín Autentikus Forradalmi Párt (PRC) riválisa a kubai kommunista Népi Szocialista Párt. 1944 GSM köztársasági elnök lett, a kommunista Batista tábornokkal koalícióban. GSM populista <-> kommunisták. Baloldal kiszorítása. Fulgencio Batista 1952-es puccsa.
 - Kolumbia: Liberális Párt Jorge Eliécer Gaitán radikális demokrata irány: népi mozgalom vezére, földosztás, nemzeti iparfejlődés, bankreform, korrupció felszámolása, szociális védelem. 1948: Gaitánt meggyilkolják, majd népfelkelés. Ospina Pérez feloszlatja a parlamentet. 1953-tól Rojas Pinilla diktatúrája.
 - Venezuela: populisták és kommunisták rivalizálása. Gómez diktátor halála, 1935. Pártok. 1944: Demokratikus Akció (AD) és fiatal katonatisztek megdöntik a kormányt. 1947: alkotmány, demokratikus reformok, politikai jogok, szociális alapjogok, állam szerepe. AD kormány: olajprofit 50%-a az államnak, állami olajszektor, agrárreform előkészítése, közoktatás, egészségügy. AD mellett a populista COPEI párt, amelyet a kereszténydemokrata Rafael Caldera vezet. AD nemzeti demokratikus programja. USA: tábornokok puccsa. 1948: Pérez Jimenez diktatúrája.
 - USA: nemcsak a kommunisták zavarják, de a polgári, demokratikus, nemzeti kormányok is. Diktátorok máshol is: Haiti: Figiolé, 1950, Nicaragua: Anastasio Somoza, 1951-56.
-

A HIDEGHÁBORÚ ÉVEI: HARMADIK ÚT?

- Chile: liberális, radikális és kommunista együttműködés. González Videla győzött 1946-ban. Nincs rivalizálás a kommunisták és a többiek között. Óvatos reform. Videlára nyomás, hogy szakítson a kommunistákkal és a Szovjetunióval. Videla 6 hónap teljhatalmat kér 1947-ben, leverik a sztrájkokat, a Kommunista Pártot törvényen kívül helyezik, jobbos fordulat. Szocialista Párt: szakadás, Salvador Allende új balos, szocialista párt. De 1952-ben Carlos Ibañez tábornok győz, oligarchia ellenes, nemzeti program, harmadik utat kínál, USA ellenes.
 - Uruguay: fennmaradt a politikai váltógazdaság. Politikai demokrácia intézményei. Kommunisták is integrálódnak.
 - Paraguay: chacói háború (1932-35): katonai radikalizmus: 1936 Rafael Franco őrnagy lázadása „febreista mozgalom”, a „nemzeti újjáépítést” sürgető fiatal katonák 1942-től kiszorulnak a politikai életből. 1947: katonai felkelés, liberális és febreista támogatás. 7 év zűrzavar, 6 elnök követi egymást. Alfredo Stroessner tábornok hatalomátvétele, 1954. Kegyetlen és sötét diktatúra.
-

ARGENTÍNA

- 1943. július 4. katonai államcsíny: Egyesült Tisztek Mozgalma (GOU)
 - Katonai felkelés, alsó középosztálybeli, fiatal tisztek. Kritikusak a dilettáns, korrupt, kishatékonyágú állami és katonai vezetéssel. Érzékenyek a nemzeti sérelmekre, gazdaság deformáltságára, elmaradottságra, társadalmi különbségekre. A 2. vh. után a latin-amerikai fegyveres erők politikába való beavatkozása felerősödik. Erőteljes politikai ambíciók. Argentin tiszti mozgalom: fasiszta szimpátia.
 - 1943-45: argentin katonai diktatúra: 4 vezető is, a GOU feloszlatják 1944-ben.
 - Juan Domingo Perón ezredes: új úttal kísérletezik. Munkásság, marginados, patrón-kliens viszony. Ezt a mentalitást mozgósítja. Katonai terrort elveti. Perón ekkor elnökhelyettes, munkaügyi miniszter, számos rendelet, munkások számára kedvező. Jótevő, patrónus, „első számú munkás”. Perón jobbról a centrum felé mozdul. 1945-ben a junta leváltja és bebörtönzik. Tömegek tiltakoznak, kiengedik. 1946 indul az elnökválasztáson. Pártok is támogatják, szakszervezetek, egyház is. Vele szemben polgári baloldal és kommunisták.
 - Perón programja: „új Argentína” „igazságosság”, gazdasági-politikai önállóság, fejlődés, külföldi tőke korlátozása, szociális intézkedések, „szociális igazságosság”: Justicialista Párt: „harmadik út”: elutasítja a kapitalizmus negatívumait, de a kommunista fenyegetést is. Dolgozók Jogainak Deklarációja. Eva Perón (Evita) a felesége (musical).
-

ARGENTÍNA

- Perón győzött. Szindikalizációs dinamizmus. 1954-ben 6 M szakszervezeti tag a peronista szakszervezet tagja lett. Állam által szervezett szakszervezeti mozgalom máshol is létezett. Jelentős szociális juttatások. TB, 48 órás munkahét, szabadság, munkanélküliség csökkentése, 1945-55 életszínvonal nőtt. 1951-től diktatórikus vonások erősödnek. Korlátozzák a politikai pártok működését, „populista bonapartizmus” „szervezett demokrácia”: korporativizmussá válik.
 - Első elnöksége (1946-52): „társadalmi harmónia állama” harmadik út: katolikus egyház. Gazdaság: erős nacionalizmus: importhelyettesítő iparosítás. Ipari tőkés osztály erősödött.
 - Második elnöksége (1952-55): városi alsó és középrétegek elégedettsége. Éleződő politikai harcok, kifulladás, nehézségek, Perón-ellenes irányzat a hadseregben, megromlott kapcsolatok, görcsösen reagál: 1955 nyara rendkívüli állapot. 1955 szept. puccs ellene, lemondott és Paraguayba menekült.
 - Perón Argentína modernizációjára tett kísérletet. Bukásával a peronista mozgalom nem szűnt meg, meghatározó tényező maradt.
-

BRAZÍLIA

- Populizmus. Getulio Vargas Brazíliája: erős pragmatikus populizmus.
 - 1930-ban katonai felkeléssel hatalomra kerül Getulio Vargas. Támogatják a kávéoligarchákkal szembeni ipari tőkés, városi kispolgárság, tenenisták, birtokosok, Liberális Szövetség: politikai szabadságjogok, szociális törvényhozás, új választási törvényt ígért, nemzeti gazdaságfejlődés. 15 évig kormányzott.
 - Szociális törvényei: munkásrétegek, szakszervezetek, a brazil kulcságazatok nacionalizálása (kőolaj, bányászat), iparosítási és „brazilosítási” kampány: minden vállalat igazgató tanácsainak 50% brazil állampolgárnak kell lennie. Iparfejlesztés, importhelyettesítés.
 - Állam szerepe: politikai nyomás, önpuccs. Feloszlatta a parlamentet, pártokat, ellenfeleit börtönbe zárta, 1937: Estado Nôvo (Új Állam) megteremtése. Jól tagolt korporatív szindikalizmus intézményének kialakítása és államhoz kapcsolása. Ezek a szakszervezetek tagjai a Nemzeti Gazdasági Tanácsnak, jelentős kedvezményt kapnak, de lemondanak a sztrájkjogról. Vargas: munkás-tőkés viszonyban szolid és kooperáció.
 - Estado Nôvo: azonos a nemzetállammal amellyel a „funkcionális és realista demokráciát intézményesítjük”. Fő eszméje: „munka és rend”, népi állam: az állam két pillére: a nép és a vezető.
-

BRAZÍLIA

- Belső piac széles, vámhatárok eltörlése, közmunka, infrastruktúra fejlesztés, közoktatás, ambíció: hazai nehézipar (kohászat) megteremt. Továbbá textil, húsfeldolgozás, gyógyszer, papír, gumi: brazil ipar fejlődik. 1933-39 között évi 11,2 %-os átlagos növekedés. Textil- és papíripar évi 22 %.
 - Estado Nôvo: van európai fasiszta ihletés. Európai fasiszta hatalmakkal kapcsolatépítés. Németországgal kereskedelmi kapcsolatok. Politikában brazilosítás. Cél: etnikailag egységes Brazília, európai bevándorló csoportok asszimilálása. 1938-tól korlátozzák a bevándorló egyesületek működését. Német, olasz, japán egyesületeknek megtiltják a fasiszta szimbólumok használatát. Német nyelv eltiltása a déli államokban. De korlátozzák a bevándorló közösségek iskoláit is. A Brazíliában született, második generációs gyerekek már nem tanulhattak itt. Bevándorló közösségek: külföldi támogatás megtiltása, anyanyelvi oktatás ellehetetlenítése, magyarokat is érinti.
 - Vargas: új, korszerű államapparátus, új minisztériumok, hivatalok.
 - 2. vh végén: Vargasra nyomás: választások kiírása. A diktátornak politikai pártra van szüksége. 1945-ben átadja a hatalmat, de már működik a Brazil Munkáspárt: populista párt (munkások, nemzeti tőkés, kispolgárság)
-

BRAZÍLIA

- Vargas érzi a városi és falusi tömegek mozgalmának az erejét. Belemegy, hogy választásokat írjanak ki. Demagóg, kihasználja népszerűségét, pártot szervez. Brazil Munkáspárt: korporatív munkásokra épít.
 - 1945: Szocdem Párt: városi középréteg. Nemzeti Demokratikus Unió: ültetvényes oligarchiák, nagytőkések-nagykereskedők, hadsereg vezetői. Antikommunizmus. Vargas iparpolitikája téves.
 - Zavaros politikai játszma: Dutra tábornok (Vargas) – Eduardo Gomes tábornok (UDN). De Vargas pártja kampányt kezd mellette „queremista mozg” „Queremos Getulio” (Getuliót akarjuk).
 - A választáson Dutra győzött. Demokratikus kormányzás, de politikai polarizáció: Kommunista Párt, fasiszta Integralista Mozgalom.
 - 1947 Dutra: BKP-t törvényen kívül helyezte, egyedül marad Vargas Munkáspártja, trabalhismo: brazil nemzeti tőke és Vargas támogatása.
 - Vargas második elnöksége (1951-54) folytatja nemzeti iparosítási tervét és szociális programját, de államcsíny megbuktatta. Vargas öngyilkos lett.
-

HÁROM FORRADALOM

- Három ország a modernizáció gyorsítására és az elmaradottság felszámolása: „gyorsító pálya”: Guetamala (1944), Bolívia (1952), Kuba (1959)
 - Guatemala: közép-amerikai kávéköztársaság. Valódi hatalom: United Fruit Company (UFCO): kávé, banán, cukor. Uralja más USA cégekkel Guatemala gazdaságát és politikai életét. 1931 óta Jorge Ubico diktátor.
 - Ubico támogatói: hazai oligarchák, német földbirtokosok, nácik, de van fasiszta párt is, a Falange. Ubico igazi terrorrendszert épít ki. 3 M lakos, 75 %-a paraszt, indiánok. Minifundiumok, peonok. Ültetvényes oligarchák, észak-amerikai függés.
 - 1944 elején politikai mozgás, Ubico a német orientációt nem tudja fenntartani, 1944: El Salvador diktátora megbukott, Ubico rendszere anakronisztikussá válik.
 - Petíciók, demonstrációk, sztrájkok, a hazai oligarchák számára is terhes: 1944 jún. Federico Ponce és két tábornok lemondásra szólítja fel, junta: USA elismeri. Zavaros idők. Ponce nem tud úrrá lenni, elnök lesz, de van ellenjelölt, szabad választásokat követelnek: Juan Arévalo argentN emigrációban élő professzor. Ponce mozgósít indiánokat, „faji háború” réme. Megint katonai hatalomátvétel. Jacobo Arbenz kapitány és mások: forradalmi junta. Parlamenti és elnökválasztások. Arévalót 85 %-al megválasztják.
 - Arévaló elnöki évei (1945-50): új, demokratikus alkotmány, sok intézkedés, TB, 48 órás munkahét, szociális, oktatási, eü-i programok. Analfabétizmus ellen, munkáslakások. De nem nyúltak a nagybirtokhoz.
 - Sok párt alakul. Forradalmi Akciópárt (PAR): Arévalót támogatja. 1949: Guatemalai Kommunista Párt.
-

GUATEMALA

- Arévalo után Arbenz köztársasági elnök: „földet az indiánnak!” agrárreform. Kisajátított és nacionalizált földek. Földeket a parasztnak. 100 ezer család kap földet. Termelékenység nő, gazdasági fejlődés, kormány támogatottsága nő.
 - Arbenz: pártok fúziója. Guatemalai Forradalom Pártja (PRG). 1953: kormánypárti siker a választáson.
 - Jobboldal választási kudarca, „kommunista veszély” nem hat.
 - USA: 1954 C. Castillo Armas Hondurasban élő guatemalai ezredes vezetésével támadás Guatemala ellen. Arbenz: milíciát szervez. Az ingadozó elnök lemond. Diaz tábornok veszi át a hatalmat, majd átadja Armas vezette juntának. A demokratikus forradalom vereséget szenvedett.
-

BOLÍVIA

- 19 sz.: „aranytrónon ülő koldus” 20. sz: Latin-Am egyik legszegényebb országa. Ön monokultúra: deformált ország lesz. 1947-tők értékesítési nehézségek. Óriási infláció, éhezés, indián parasztok elnyomása, államadósság, vesztes háborúk: uralkodó oligarchia alkalmatlansága.
 - Politikai küzdelmek, új pártok, bal és jobboldalon. 1935-től az oligarchia hatalmát a hadsereg biztosítja. Bolíviai Szocialista Falanx fasiszta, Forradalmi Munkáspárt trockista kommunista. 1940: munkásmozgalom és baloldal: Baloldali Forradalmi Párt (PIR)
 - PIR: nagybirtokellenes, antiimperialista, indiánkérdés=földkérdés, nacionalizálni a bányákat, stb.
 - 1941: széles bázis, populista Forradalmi Nemzeti Mozgalom (MNR): legerősebb, „indomesztic faj védelme”, „bolíviaiak szolidaritása”, „valódi társadalmi igazságosság”, stb. „Se nem fasizmust, se nem szocializmust”, „nemzeti forr szükségessége”.
 - 1945/46: PIR és MNR együttműködik, 1946-52: törvényen kívül. Radikalizálódás, felerősödtek a politikai küzdelmek. MNR: városi meszticek. BKP együttműködik az MNR-el. 1951: baloldal győz, Victor Paz Estenssorro MNR vezetője. Oligarchia nem fogadja el. MNR-BKP titkos paktum. Katonai junta. Baloldal és MNR: fegyveres küzdelem. MNR: államcsíny széles népi felkelés. 1952 április: győz a forradalom. MNR-kormány, munkás- és parasztmilíciák. 1952-56: bányák nacionalizálása, hadsereg feloszlata, földreform, választójogi reform, oktatási reform. USA a forradalom fékezésére törekszik 1956 után.
-

GAZDASÁG ÉS POLITIKA

- 50-es évek: „imporhelyettesítő iparosítás” kifulladás. Növekszik Latin-A és a fejlett tőkés világ közötti szakadék. A bezárkózás ára nagyobb mint a függése, hiányzik a tartós iparosítás tőkeforrása: mindig profitkiszivattyúzás, tőkekivonás. Az itt megtermelt profit a fejlett centrumországok segítő forrása.
 - Tőkehiány, oligarchák iparba fektetnek, , saját nemzeti „harmadik út”, perifériagazdaság.
 - Agrárszektor válsága: paraszmozgalmak, sztrájkok, sebezhető a városi középrétegek, oligarchák: USA tőkétől függés. Latin-Amerika: 1956-64 között fejlődési alternatívák keresése.
 - Diktatúrák és autokratikus rendszerek bukása: 1956 megdöntik Manuel A. Odría tábornok kormányát (Peru), Somoza (Nicaragua) és Ramón (Panama) merénylet áldozatává válnak, Ibarra távozik. 1954-57: eltávolítják: Castillo Armas (Guatemala), Pérez Jiménez (Venezuela), Rojas Pinilla (Kolumbia), P. Magloire (Haiti), Juan M. Gálvez (Honduras). R. L. Trujillót, Dominika diktátorát 1961-ben megölik.
 - De néhány országban tovább él a diktatúra: Nicaragua (Luis Somoza) és Haiti (Duvalier).
 - Válság: populista nemzeti alternatívák és kísérletek válsága.
-

KUBA

- 20. sz. USA „újgyarmata” (neocolonita). Gazdaság 90 %-a észak-amerikai monopólium, politika: USA, szélsőséges cukormonokultúra, USA import, magas munkanélküliség, egyetlen prosperáló ágazat: szálloda és turistaipar, ill. városi középrétegek szerepe (orvos, ügyvéd, tisztviselő, spekulánsok). Kuba az észak-amerikaiak víkendszigete, prostitúció, szerencsejáték, maffia, korrupció.
 - Agrárválság, populista kormányok hitelvesztése. Fulgencio Batista diktatúrája 1952-től: durva, alvilág szerepe, kegyetlen. Sérelmek: középrétegek, értelmiség, diákság: Ortodox Párt (Chibés pártelnök öngyilkossága), Batistával szemben az ellenzék legális eszközei kimerültek.
 - Fidel Castro vezette csoport támadás a Santiago de Cuba-i Moncada laktanya ellen 1953 júl. 26. Kudarccal, Mexikóba menekül, felkészülés, 1956: Castro vezette gerillaháború. Castro 53-as védőbeszéde „a történelem fel fog menteni”. Felkelők: nemzeti függetlenség és méltóság, faji egyenlőség, erős politikai párt, Castro „öt forradalmi törvénye”: 1940-es demokratikus alkotmány visszaállítása, agrárreform, szociális rendelkezések, tisztességtelenül szerzett javak elkobzása, szolidaritás. José Martí eszmeköre. Szociális demokrácia.
 - Júl 26-a Mozgalom, Felkelő Hadsereg, radikális városi középrétegek, városi munkások, agrárproletariátus. A kommunisták gyanakodva szemlélik a fegyveres harcot. Csak Rodriguez csatlakozik és a Forradalmi Direktórium diákjai.
-

KUBA

- Felkelők 1959. jan 1-én bevonulnak Havannába. Batistáék elmenekülnek. Forradalmi hatalom: visszaállítja az alkotmányt, földreform, „Tisztességtelenül szerzett javak felosztásának Minisztériuma”, szociális intézkedések, béremelések, oktatás. Földreform a nagybirtok ellen, USA ellenes.
 - Castro-kormány: radikalizálódik, nacionalizálja a külföldi cégeket, kisajátítja a hazai tőkés vállalatokat. USA: felfüggeszti a cukor vásárlását.
 - Kuba elfogadja a szovjet segítséget és minden USA tulajdont kisajátít. USA kampány Kuba ellen, sikertelen intervenció kísérlet (Disznó-öböl, 1961. ápr 17.). Kubai forradalom szocialista irányú fordulata, erős népi támogatás, kivándorlási hullám. Szovjet rakétatelepítési kísérlet (1962 okt-nov): USA Kubát fegyveresen nem támadja, de tartósan a Szovjetunióhoz kapcsolja. 1965 pártegyesülés: Kuba Kommunista Pártja. Szocialista irány.
 - USA: szigorú és totális blokád, Kuba: sajátos hadikommunista gazdaság. Erős iparosítás, intenzív nemzetközi kapcsolatrendszer el nem kötelezettek felé és támogatás a 60-as évek gerillamozgalmainak.
 - De konfliktusok a SZU-val és európai szocialista országokkal. 1968 „mikrofrakció-per”: régi kommunisták a fidelisták ellen. Feszültség a SZU-val.
-

A HÁROM FORRADALOM-ÖSSZEGZÉS

- A három kitörési kísérlet: egyik sem tudott a régi, periférikus, elmaradott állapotból kiszakadni. 2. vh., hidegháború és a két szuperhatalom szembenállása határozta meg a végeredményt. Öntörvényű, erős népi támogatású kísérletek.
 - Guatemalai forradalommal külső intervenció végzett, bolíviai lefékeződött, majd Barrientos tábornok államcsínye (1964) után visszarendeződés. Kuba pályamódosítását a kényszer szülte, de a gerillamozgalmak és az el nem kötelezettek támogatása.
-

GERILLAHÁBORÚK A KONTINENSEN

- Latin-amerikai baloldal: 1959-ig hiányzik a fegyveres harc eszköze. Kubai forr győzelme után Che Guevara haláláig (1967), ill. a chilei Népi Egység győzelméig a leghatékonyabb eszköz. Közép-Amerika a 70-es évekig a politikai harc fő eszköze. A fegyveres forma a autochton hagyomány része. Tartós fennmaradása a tagolt demokratikus intézményrendszer hiánya. Marxista-kommunista „tömegharc”, anarchizmus: „direkt akció”.
 - Chilében Salvador Allende győz (1970): a szocializmushoz való eljutás békés útjának utópiája: lekerül a gerillaháború a napirendről, véres és kudarcos kísérletek.
 - Gerillamozgalmak: a politikai hatalom megszerzése a gazdasági függés megszűnését is jelentheti. „újgyarmati helyzet”, szocialista út, SZU-ra építve. A forradalmat kontinentális jellegűnek képzelik, forradalom szocialista célja, eszköz a fegyveres harc, szembefordul a „békés egymás mellett élés”-sel, erős kommunista ellenesség is jellemzi, kínai „hosszú népi háború” vidéki parasztságra támaszkodnak.
-

GERILLAHÁBORÚK

- Vezetők: művelt kreol középosztály, sőt oligarchák, paraszti tömegbázist keresnek. Kubai forradalom a minta: szabadabb, liberálisabb, rendetlen, spontán, független, latin-amerikai ízeket és nyelvet használ. Erős elhivatottság tudat, utópikus víziók, missziótudat: elmaradottság kompenzációja, „élcsapat” koncepciója, személyi kultusz, elitizmus, caudillo-reflexek, „machizmo”. Gerillaelit paternalista, nem vonzanak tömeget. Nem értik a helyiek nyelvét (pl. Che Bolíviában), fehér városiak-színes parasztgerillák. Gerillamozgalmak kudarca, de a kubai és később a nicaraguai szót ért a társadalommal. Kommunisták: ellenszenv, vetélytárs.
 - Gerillamozgalmak: első fázis vidék, majd városi gerillák: Brazília: Marighella „Nemzeti Felszabadító Hadserege”, Argentína: montoneros, Uruguay: Tupamaro-mozgalom. Gerillahalottak: 64 % értelmiségi, megkínzottak 2/3-a művelt, városi középosztálybeli. Gerillamozgalmak a szellemi-társadalmi elitből: alternatív vagy ellenelit.
 - De vannak parasztmozgalmak is. Mexikó: zapatista hagyomány. Kolumbia: paraszti alapú, autonóm fegyveres harc.
-

GERILLAHÁBORÚK

- Második hullám: Közép-Amerika: eltűnt két sötét diktátor, Jorge Ubico (Guatemala) és Maximiliano Hernández (El Salvador). Csak Costa Rica tudott tartósan alkotmányos és demokratikus maradni. José Figueres kormánya szocdem, populista (1953-58, 1962-66, 1970-78). Honduras: agrárreform kísérlet után 1962: katonai puccs.
 - Guatemala, El Salvador, Nicaragua: represszív, primitív diktatúrák ellen gerillakísérletek, tisztek is és katolikus egyház papjai közül is sokan támogatták a felszabadító háborúkat. Romero, San Salvador érseke, jobboldali katonák ölték meg.
 - Nicaragua: 1961-64. Sandinista Nemzeti Felszabadítási Front (FSLN) támadás Somoza ellen, és gerillakísérlet is. Anastasio Somoza diktátor oligarchák ellen is, a földrengés utáni segélyeket is „családi tulajdonba” vette. Lent és fent elégedetlenek vele. Sandinista Front, 1977: népi ellenállás, 1978: sztrájk, 1979: diktatúra megbukott. Somoza bukása után széles koalíciós kormány.
-

MODERNIZÁCIÓS POLITIKAI ALTERNATÍVÁK AZ 1960-AS ÉVEKBEN

- USA „jó szomszédság” politikája, 1959: Amerikaközi Fejlesztési Bank, 1961: Latin-Amerika számára 600 millió USD kölcsön. Kennedy: új politikai: „Szövetség a haladásért”, kb. Marshall-terv, de Latin-Amerika: felizzó USA-ellenesség. 10 év alatt az ígért 20 Mrd-ból 9,4 Mrd, de ez is csak amerikai termékek vásárlására, de latin-am termékek nem kaptak jelentős kedvezményeket az USA piacán. Vietnámi háború: a program kifulladás 1970 körül. De a kapott segélyekért cserébe az országok többsége megszakította a kapcsolatait Kubával. USA tőke- és politikai befolyás megerősödik. Kennedy-terv: elismerte Latin-Amerika válságát és a tennivalók irányát. De a segély lefékezte az autonóm iparfejlesztési ambíciókat. 1950-60-as évek gazdaságpolitikája: desarrollismo: elmaradottság átfogó reformokkal felszámolható. Az USA függés erősödött, a latin-amerikai autonóm fejlődési kísérletek: kudarc.
 - Argentína nemzeti iparfejlesztési program. Radikális párti Arturo Frondizi (1958-62), nem tudja enyhíteni a gondokat, majd peronisták visszatérése, 1962: katonai intervenció, 1966: tartós katonai hatalomátvétel.
 - Brazília: „populista nacionalizmus”: Juscelino Kubitschek (1956-60), Janio Quadros (1960-61), Joao Goulart (1961-64) gazdaságfejlesztési program, demokrácia stabilizálása, Brasília új főváros, belső vidék fejlesztése, óvatos nyitás a szocialista országok felé, harmadik világgal szolidaritás.
-

MODERNIZÁCIÓS POLITIKAI ALTERNATÍVÁK AZ 1960-AS ÉVEKBEN

- Brazília: Goulart erős balos támogatás, hadsereg fellép, félreállítják, több katonai szervezkedés, felkelés, 1964 márc.: államcsíny megdönti. Goulart elhagyja Brazíliát.
 - Venezuela: Jimenez diktatúrája után Demokratikus Akció elnökei (R. Betancourt, 1958-63, R. Leoni, 1963-68): katonák ellenségeskedése, társadalmi feszültségek, demográfiai robbanás: Caracas. AD és a kereszténydemokrata COPEI közeledik, kiegyensúlyozott és tartós demokrácia érdekében. Radikálisok: gerilla harc: ellenük mindenki, konszolidáció, olajjövendelmek. Két nagy párt váltógazdasága.
 - Kolumbia: Rojas Pinilla, 1958 után liberális és konzervatív párt együttműködése, hadsereg és egyház támogatása, kétpárti váltógazdaság, tartós, 1974-ig, de marad a paraszti gerillamozgalom.
 - Mexikó: Lázaro Cárdenas elnök (1934-40) tömegpárt: Intézményes Forradalmi Párt (PRI), modern fejlesztési program, A. López Mateos elnöksége (1958-64): erős szakszervezeti ellenállás. PRI-kormányok: szociális reformjai, stabilitás, etatista-populista. G. Diaz Ordaz (1964-1970) társadalmi konfliktusok autokrata stílusú letörése.
-

MODERNIZÁCIÓS POLITIKAI ALTERNATÍVÁK AZ 1960-AS ÉVEKBEN

- Bolíviai forradalom is lefékeződik. Ón világsági ára zuhan. A radikális MNR jobboldalon keres szövetséget, Victor Pas Estenssorro 1960-64 kormánya feladta a forradalom céljait, de társadalmi feszültségek: hadsereg beavatkozik: R. B. Ortuño tábornok diktatúrája (1964-68).
 - Hatvanas évek közepe: tisztikarok, nemzeti-demokrata irányzat, desarrollismo fejlesztés programjának militarista-populista eszközökkel való végrehajtása, radikális reformok szükségessége. 1968 ilyen katonacsoportok: Panama: Omar Torrijos tábornok, Peru: Velazco Alvarado tábornok, Bolívia: 1970 Torres tábornok, de 1971-ben jobboldali puccs. Honduras: López Arellano tábornok reformista kísérlete, 1972, Ecuador: G. R. Lara tábornok kísérlete (1972-76).
 - Peru: kiegyensúlyozatlan politika, erős tömegmozgalmak, gerillaakciók, politikai pártok közötti viszályok, infláció, korrupció, stb. 1967-től az alkotmányos keretek kimerültek, fegyveres erők a lehetséges megoldás. Hadsereg nemzeti, oligarchia ellenes főtisztjei, 1968: hatalomátvétel., nemzeti töke érdekei, Alvarado-kormány: Inka-terv. Agrárreform törvény, ültetvények kisajátítása, nagy külföldi monopoliumok kisajátít. Katonakormány: parlament feloszlatása, pártok nélkül, jobbról támadják őket. Jobbról a Népi Akciópárt és az APRA támadja őket. 1974-re teljesül Inka-terv. Tupac Amaru-terv: részvételi demokráciára épít, államosított vállalatoknál öngazgatás, „társadalmi tulajdonú vállalatok?”
-

MODERNIZÁCIÓS POLITIKAI ALTERNATÍVÁK AZ 1960-AS ÉVEKBEN

- Peru: nemzeti ihletésű katonai-populizmus antikapitalista irányba: saját tömegbázis: SINAMOS, hagyományos pártok kiszorítva. Ez az APRA-t és perui jobboldalt riadóztatta, politikai harc: tisztikaron belül előlépések. 1975: új tábornok-elnök: Morales Bermúdez lefékezés, 1978-80: Peru visszatér a politikai pártok képviselte parlamentarizmushoz. Földreformot nem lehet visszavonni.
 - Chile: 1969 Népi Egység győzelme, Salvador Allende, 1970-ben köztársasági elnök. 1970-72: bér- és életszínvonal politika, földreform előre lendítése, társadalmi tulajdon, rézbányák államosítása. Éles politikai küzdelem. Jobboldal támadja a Népi Egységet és a szélsőbal is. Bomlás 1973-tól. Katonai puccskísérlet, majd 1973 szept. puccs, rövid, véres küzdelem, Allende megbuktatása, megölése. Augusto Pinochet tábornok sötét, durva diktatúrája. Chiléről vita...USA szerepe.
-

URUGUAY

- A Széles Front demokratikus nemzeti koalíció áttörését, a szélsőbalos tupamaros gerillamozgalom elleni fellépés indokával akadályozza meg a oligarchikus jobboldal. 1973-tól katonai diktatúra.
 - 1970-es évek elejére: a desarrollismo (nemzetgazdaságok dinamizálásának, a külföldi tőkétől és világgazdaságtól való függés enyhítésének, a társadalmi szakadék csökkentésének, a mezőgazdaság modernizálásának, egyszóval a felzárkózás ambíciójának) mindegyik kísérlete elbukott. Az USA-val és a külföldi tőkés csoportokkal összefonódott oligarchia ellenállásán.
 - A kemény diktatúrák a modernizáció másfajta alternatíváját jelentették.
-

KATONAI DIKTATÚRÁK

- 70-es évek közepe: Kolumbiát, Costa Ricát, Mexikót és Venezuelát leszámítva mindenütt katonai diktatúrák kemény jobboldali, autokrata kormányai.
 - Brazília: 1964-től Castelo Branco marsall, majd Costa e Silva, Medici, 1974-től Ernesto Geisel tábornokok
 - Argentína: 1971-75 rövid peronista közjáték, de 1966-71 Onganía, Levingston, és Lanusse tábornokok, 1975-től J. R. Videla tábornok.
 - Bolívia: Barrientos és Ovando tábornokok (1964-71), Banzer tábornok 1971-től
 - Chile: Pinochet 1973-90.
 - Dominika: Juan Bosch nemzeti kormányát 1965: amerikai tengerészgyalogosok döntötték meg, Joaquin Balaguer diktatúrája.
 - Ecuador: 1976-től katonai junta
 - Guetamala: a forradalom leverésétől (1954) folyamatosan
 - Haiti: 1957-1971 között F. Duvalier, 1971-től Jean-Claude Duvalier terrorja („Papa Doc” , „Baby Doc”)
 - Nicaragua: Somozák 1934-től
 - Paraguay: Stroessner tábornok 1954-től
 - Uruguay: Bordaberry 1973-tól
-

KATONAI DIKTATÚRÁK

- Fegyveres erők politikai kedve intenzívebb és állandósult. A pártok politikai alternatívái kudarcot vallanak. A pártpolitika (korrupció, klientúra-építés stb.) hitelét veszítette. Egyetlen hatékony eszköz a hadsereg.
 - 1973: olajárrobbanás. Latin-Amerika helyzete a világgazdaságban megváltozik. Nemzetbiztonság doktrínája: „nemzet fenyegetettség” „Függő és elmaradott fasizmus” Diktatúrák bázisa nem a hazai, hanem USA-beli és multicégek. Kemény terror, militarizmus, „neofasizmus” Egyetértés abban van, hogy szélsőséges autokrata rendszerek születtek.
 - A katonák elutasítják az állam szerepvállalását, kötelezettségét a szociális jogok biztosítása terén. A társadalom és állam szétválasztása. Munkavállalók millióit a piac törvényeire bízta.
 - Az újraelosztó populista-nacionalista állam helyére új modell. Nyers neoliberális gazdaságpolitika, nemzeti tőkés oligarcha rétegeknek kedveznek, külföldi multicégekkel együttműködnek. „Trópusi reaganomia”, „subliberalismo”. Terror: belső nyugalom, alsó osztályok elnyomása, „politikátlanítása” Ez a politika hatékony, centralizált, technokrata bürokráciát igényel.
 - Gazdaságilag hatékony. Pl. Brazília 1964-73 között az éves gazdasági növekedés átlaga 10 %. A diktatúrák elvégzik Latin-Amerikának a világgazdaságba való teljes visszakapcsolását, de munkanélküliség, vállalatok külföldi kézbe adása. Export növekedése. Csökken a belső felvevő piac.
 - Mexikó: autokrata kormányzás Diaz Ordaz elnöksége alatt, pártállam, USA gazdaságba való integrálódás Északon.
 - 1960-70-es évek a neoliberalizmus szembekerült a demokrácia exportjával.
-

A „LEGKATOLIKUSABB KONTINENS”

- A Szentszék viszonya ambivalens. Függetlenségi háborúk kora: ingadozás a semlegesség és a spanyolpártiság között. A függetlenségi háború nem kímélte a katolikus egyházat sem. VII Pius pápa VII Ferdinánd spanyol király mellé állt. Új kreol államok: feszült viszony a Szentszékkal. „Nemzeti patronátus” az egyházak felett? Elzárni Rómát? Hatalmas egyházi birtokok és jövedelmek. 1824-ben a földbirtokok 2/3-a a katolikus egyház kezében! Liberális kormányok egyházellenessége, katolikus birtokok kisajátítása. De a kreol elitnek a katolikus egyház a hatalom stabil pillére. A szubkontinens „romanizálása”, kapcsolatok kialakítása a pápai udvarral. Alacsony a papok száma: népi vallásosság, szinkretizmusok, szekták: sajátos kettősség.
 - 1858: Róma IX Pius „Colegio Pio Latinoamericano”: a leendő püspökök iskolája. Újjászervezik a misszió tevékenységet is. Szerzetesek.
 - Protestáns egyházak megjelenése: anglikánok, metodisták, német lutheránusok, baptisták. Európai bevándorlók egyházaiként.
 - Ecuador: jezsuita állammodell, „szuperkatolicizmus”.
 - Acción Católica, kereszténydemokrata pártok, katolikus kontinentális rétegszervezetek.
 - Egyház: modernizáció mellé áll. Katolikus papok alacsony létszáma, protestáns egyházak térnyerése. Észak-amerikai protestáns missziós tevékenység. Egészségügyi és karitatív tevékenység.
 - Katolikus egyház II. Vatikáni Zsinat (1962-65). Katolikus papok közül sokan csatlakoznak a gerillamozgalmakhoz, „humanista szocializmus”
 - A katonai diktatúrák elleni fellépés egyetlen intézménye.
-

A KATOLIKUS EGYHÁZ

- Bázisközösségek, hívők 10-20 fős csoportjai. Imádság, közös tevékenység (lakásépítés, szociális ellátás, csatornázás stb.).
 - A társadalmi igazságtalansággal, erőszakkal, munkanélküliséggel szemben ellenálló katolikus magatartás népi mozgalommá válik.
 - „Felszabadítás teológiája” (Gustavo Gutiérrez, Leonardo Boff): „evilági igazsággal” kapcsolatos követelményekre irányítja az egyház figyelmét. Kapitalizmuskritika. Szegénység. Az elnyomott és kizsákmányolt szegényekkel való szolidaritás. Szegénység: kollektív jelenség, „új társadalom” megalkotása. Társadalmi bűnöktől való megszabadulás, ember újjáteremtése, Isten Királyságának e földön való megvalósítása, egyház belső demokratizálódása. Jezsuiták tevékenysége.
 - 1980-as évek: két egyház „népi egyház” és egy „hivatalos egyház”: kettősség. 90-es évek belső konszolidáltság. Neoliberális gazdaságpolitika bírálata.
-

A TÚLÉLÉS VÁLTOZATAI

- Kuba: mozdulatlanság, Kommunista Párt, Fidel Castro karizmatikus hatalma, tömegmozgalmak. Erős spontaneitás, utópikus gazdasági ambíciók, gerillamozgalmak támogatása. 70-es évek: forradalom intézményesülése. Teljes függésbe SZU-tól. „Nemzetközi szolidaritás”: afrikai gerillamozgalmak (Angola, Etiópia) támogatása. Kuba: „caudillista” (személyi kultusz), populista, korporatív állam jött létre, marxizmus-leninizmus, USA-ellenesség. 1986: kiigazítás politikája. Korrupció, tisztogatás, hidegháború után Kuba leértékelődött, a 3 pillérre (karizmatikus vezér, élcsapat, tömegszervek) épülő hatalomgyakorlás kimerült a 90-es évekre.
 - Nicaragua: sandinisták (1979-1990). Vegyes gazdaság. Földreform, 850 ezer ha kisajátítása, 1982-től miszkító indiánokkal konfliktus: kontrák jelentős USA támogatással. Polgárháború. 1990 vereséget szenvedtek. Daniel Ortega volt a vezető. Ellenzéki koalíció: Violeta Chamorro. Sandinisták (FSLN) átadták a hatalmat.
 - Gerillamozgalmak végjátéka: 80-es évek, Kolumbiai és el salvadori gerillák tárgyalnak a hatalommal és párttá alakulnak. 90-es évekre csak négy országban maradnak gerillák (Chile, Guatemala, Kolumbia és Peru).
-

PERU

- Legjelentősebb gerillamozgalom a „Fényes Ösvényen” (SL): 5 ezer fegyveres, Túpac Amaru Forradalmi Mozgalom (MRTA) 3,5 ezer fegyveres.
 - SL: 1973: terror, 1980-93 között 30 ezer feletti halott, maoista eszmék. Elmaradt indián tartományokban, vezetője: Abimael Guzmán Reynoso („Gonzalo elnök”), Kínában képzik ki, a fehér és mesztic elit ellen, paraszt-bázisú „köztársaság” a cél. Kokatermelés feldolgozása, „védelme” Majd a városi szegények felé fordultak. Nyomornegyedek, de nem lett vonzó alternatíva. „Senderisták”, személyi kultusz.
 - De fennmaradt, oka: perui állam belső dezorganizáltsága és a városi elit indiánellenessége.
-

AZ „ELVESZETT ÉVTIZED”

- 70-es, ill. 80-as évek? Mindkettő! Előbb a diktatúrák vették el a szabadságjogokat, 80-as évektől gazdaság visszaesése: az előző sötét évek alatt vállalt áldozatokat kérdőjelezték meg.
 - Visszaesés 82/83-tól. Külső adósságállomány nő. A „fokozatosság” elve, ill. a „sokterápia” is sikertelen. Adósságválság. GDP 1988-ban az 1977-es szintre esik vissza. Csökkent a legfontosabb 27 termék export-árindexe, világgazdasági tévesztés. Állami tőke magánkézbe vándorolt. Tőkeforrás kivonása. Infláció.
 - Középrétegek lecsúszása, szegényrétegek védtelensége. Munkanélküliség. 1986-ban 170 millióan a szegényszint alatt (43%), majd 52%. Alulfoglalkoztatottság. Csak Kolumbiában nő az egy főre jutó GDP.
 - 1989: Mexikó: a legszegényebbek 40%-é a jövedelmek 12,8%-a, a felső 10%-é jövedelmek 37,9%-a. De Chilében még torzabb. Óriási szakadék a társadalom különböző rétegei között. „Latin-amerikanizálódik” a társadalom.
 - Brazília 1981-90: felső 10% jövedelme 46,6%-ról 53,2%-ra nő, míg a szegény 50% jövedelme 13,4%-ról 10,4%-ra csökken.
 - Elszegényedés növekszik, de a középrétegek veresége.
-

AZ „ELVESZETT ÉVTIZED”

- Duális gazdaság: kivonul az állam és állami adók alól. Drogipar és kereskedelem: Peru, Bolívia, Kolumbia: kokain. Peru: a fekete gazdaság nagyobb volumenű mint a legális.
 - Óriási egyenlőtlenségek országokon belül is. Zsákutca, társadalom kicsiny csoportja csak a haszonélvező.
 - Japán gazdasági súlyának növekedése. Előretörés. Nagy arányban: Brazília, nyersanyag, mezőgazdaság, Panama-csatorna. Japán ellentéte az USA-val. Panama elnöke Noriega, megbuktatják. Japán megjelenése: Egyesült Államokkal szembeni egyensúly kialakításának a reménye sok ország számára (korábban Anglia, Németország, SZU)
 - Szocialista Internacionálé megjelenése: új jelenség. A „jóléti állam”, „szocialista jogállam”, „új világgazdasági rend”.
-

LATIN-AMERIKA TÁRSADALMA AZ EZREDFORDULÓN

- Katonai diktatúrákra alapozott neoliberális gazdaságpolitikák: hatékonyak. Hazai vállalatok külföldi kézbe kerülése felgyorsul, de súlyos társadalmi következmények: középrétegek megrokkannak, munkanélküliség növekszik, „marginados” óriásira duzzad, államadósság gyors növekedése. Eredményes a baloldali politikai erők széttúzása is. Társadalmi szolidaritás meglazul. „Visszarendeződés”: USA-barát fehér (kreol) oligarchák hatalmának konszolidálása, a középosztály növekedése megáll, sőt olvad.
 - Társadalmi szakadék nő, szétesés, fragmentáció. Konfliktusok állandósulnak, mélyülnek, szélesednek.
 - Bőrszín jelentősége és az előítéletet nőnek, integrációra kész nyitottság megszűnik. Bezárkózás, eltérő kultúrák.
 - Multik által uralt exportorientáció. A világgazdaságba történő visszakapcsolódás vesztese Latin-Amerika.
 - Valódi etnikai-faji jellemzőket nehéz megragadni, nyelvet igen.
 - Latin-Amerika maga az egész emberiség (Bolívar): német, olasz, spanyol, portugál milliós tömbök, kelet-és közép-európai: ukrán, lengyel, zsidó, és kb. 200-300 ezer magyar. 1960-as évektől: Ázsiából is.
-

NÉPESSÉG. KÜLFÖLDI BEVÁNDORLÓK FŐBB CSOPORTJAI (1995-98 KÖZÖTT)

németek	3-3,5 millió
olaszok	3 millió
japánok	2 millió
kínaiak	0,8-1,2 millió
arabok	2 millió
angolok (amerikaiak)	1-1,5 millió
indiaiak	0,15-0,5 millió

NÉPCSOPORTOK

- Pl. magyar jelenlét: Brazília és Argentína több tízezres, Mexikó, Venezuela, Uruguay és Chile több ezres magyar kolóniák.
 - A demográfiai növekedés 80-90-es években jelentős, de lassul a ritmus. De az indiánoknál nem lassul, ma 45-50 milliós összlétszám. Néhány száz főtől – többmilliós tömbök. 10 milliós kecsua, több milliós maya, aymara, nahua. Kb 150 indián nép.
 - Indián nyelvcsaládok, nyelvek: tupi (70 nyelv), maya (69 nyelv), arawak (60 nyelv), csibcsa (22 nyelv), uto-azték (62 nyelv), créole (81 nyelv).
 - A beszélt élő nyelvek száma Latin-Amerika országaiban: Mexikó 2888, Peru 92, Guatemala 54, Bolívia 37, Argentína 25, Brazília 192, Chile 9, Kolumbia 78, Venezuela 40 stb.
 - Indián népek: 1) tőkés gazdaságban integrálódott, (andoki, közép-amerikai és mexikói magaskultúrák) népek, 2) vadászó, halászó, gyűjtögető, kis létszámú, őserdőben élő törzsek.
 - Keveredés (mestizaje): multikulturalizmus.
-

NÉPESSÉG A 21. SZÁZAD ELEJÉN

Indián népek száma	45-50 millió
Fehér lakosság száma	40-45 millió
Ázsiai lakosság száma	7-9 millió
Fekete és mulatt lakosság száma	190 millió
Mesztic lakosság száma	230 millió
Összlakosság	Kb 550 millió

POLITIKAI ÁTRENDEZŐDÉS AZ EZREDFORDULÓ UTÁN

- 80-as évek: katonai diktatúrából a plurális parlamentarizmushoz való visszatérés: gazdasági-társadalmi feszültségek, világpolitika átalakulása.
 - Carter-kormányzat (1977-81): emberi jogok, környezet védelme, demokratizálódás, diktatúrák szalonképtelenek. Szocialista Internacionálé térhódítása, szocialista pártok: demokratikus alternatíva.
 - Európai tőke megjelenik (még Kubában is). EU és Japán betörése → USA nyomasztó túlsúlya és befolyása korlátozható.
 - USA latin-amerikai politikája: kontinentális hegemonia biztosítása, katonai diktatúrák segítése, dominikai és panamai intervenció (kivéve a „Szövetség a haladásért program” korszaka), Nicaragua: kontrák támogatása, Carterrel váltás: demokrácia és emberi jogok. De továbbra is kemény az USA fellépése: kábítószer elleni harc, gerillamozgalmak ellen, illegális bevándorlás ellen (USA-ba: 35-40 milliós „hispan” tömeg).
 - Szocialista világrendszer összeomlása: USA: kábítószer és gerillák elleni harc: Mexikó, Közép-Amerika, Kolumbia, Peru, Kuba ellen, Noriega panamai köztársasági elnök ellen.
 - Bush (1989-1993) új latin-amerikai fejlesztési politika, Clinton-kormányzat: NAFTA-egyezmény 1993. USA kereskedelmi kapcsolatai a térségben a meghatározóak és a legnagyobbak.
 - Mercosur (Dél-amerikai Közös Piac 1991), Közép-Amerikai Közös Piac.
-

POLITIKAI ÁTRENDEZŐDÉS AZ EZREDFORDULÓ UTÁN

- USA-val szembeni dinamizmus, új összefogás: Hugo Chavez elnök Venezuelába 1998-tól, Bolívia aymara indián elnöke Evo Morales 2006-tól, Ecuador Rafael Correa elnök 2007-től, Nicaragua Daniel Ortega: ismét sandinisták 2007-től, Brazília: Luiz Inacio „Lula” da Silva balos szakszervezeti vezetőből elnök 2003-2011 között, majd 2023-tól ismét. Argentína a baloldali peronista Néstor Kirchner (2003-2008), majd felesége Cristina Kirchner 2009-től, Honduras: Manuel Zelaya elnök (2003-2009), Paraguay: katolikus püspökből lett baloldali elnök Fernando Lugo (2008-), Panamában Martin Torrijos (2004-) e sorba tartoznak.
 - Uruguay: az 1973-ban a katonai diktatúra által betiltott Széles Front került hatalomra, új elnök: José „Pepe” Mujica, a tupamaro-gerillák volt vezetője. Chile: Népi Egység, El Salvador és Guatemala: gerillaerők lettek párttá és erős a baloldal. Baloldali pártok újjászervezése, indián mozgalmak megerősödése.
-

POLITIKAI ÁTRENDEZŐDÉS AZ EZREDFORDULÓ UTÁN

- USA kezdeményezés: össz-amerikai szabadkereskedelmi övezet (ALCA) terve (1994): elutasításra talál a latin-amerikai országok többségében. Chavez: latin-amerikai gazdasági összefogás (ALBA): lendület. Kubával is jó kapcsolat.
 - Újpopulizmus: hazai tőkés fejlődés támogatása, USA-ellenes külpolitika, a föld kincseinek állami kézben tartása, multik korlátozása, erős szociális érzékenység, társadalmi igazságosság, oktatási-egészségügyi reformok, indiánok támogatása. Erős állam követelménye.
 - Latin-Amerika világgazdasági jelentősége, főleg az olajtartalék miatt növekszik. USA dominanciája korlátozódik, új erős szereplők (Japán, Kína, EU). Brazília és Argentína önsúlya önmagában is jelentősebb.
 - Latin-Am a politikai-gazdasági függés évszázadai után a kitörés és felzárkózás új útjait keresi.
 - Brazília: a jobboldali Bolsonaro elnök ciklusa után 2022-es elnökválasztáson visszatér „Lula”, Venezuela: gazdasági összeomlás, infláció, polgárháború, anarchia, Argentína: válságok, infláció, Kuba: konzerválódás, Mexikó: hektikusság.
 - USA: migráció, klímaváltozás, drogkereskedelem elleni küzdelem
 - Mit hoz a jövő?
-

KÖSZÖNÖM A
MEGTISZTELŐ
FIGYELMÜKET
!

